

ANADOLUDAKİ BÜYÜK HANEDANLIKLAR

Prof. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılda Anadoludaki önemli bir fonksiyona sahip olan büyük hanedanlıkların âyânlar ile çok sıkı ilişkileri mevcuttur. İncelediğimiz dönemde tedibine karar verilen âyânların afv edilmeleri, hat-ta tayinleri konuları zaman zaman bu hanedanların istek ve arzularına göre olmaktaydı. Bazı büyük hanedanlıklara mensup aile fertleri bölgele-rinde âyânlık görevlerini de üstlenmişlerdi. Bunun en açık örneklerini Ka-raosman oğullarında görmekteyiz.

Büyük hanedanlara devlet tarafından da büyük önem verildiği göze çarpmaktadır. Bunların mütesellimlik, voyvodalık, muhassıllık gibi görevle-ri de üstlendiklerini bilmekteyiz. Küçük hanedanların da zaman zaman mütesellimlik, zaman zaman da âyânlık görevlerini ifa ettiklerini görmek-teyiz.

Büyük hanedanların âyânlık görevini yapan aileler ile sıkı ilişkileri ol-duğu gibi büyüklüklerine göre devlet nezdinde itibarları da mevcuttu. Sened-i İttifaka âyânların yanında Çapan oğulları, Karaosman oğulları gi-bi hanedanlar da çağrılmışlar ve âyânlarla birlikte devlet mekanizmasının yürütülmesinde görev almışlardır.

Anadoludaki bütün hanedanları burada anlatmak olanaksız olduğu için, biz burada bu hanedanların hepsini değil, her bölgeden bir ya da ikisini kısaca tanıtmayı yerinde gördük. Bunlar orta Anadolu'da Çapar-za-deler Karadenizde canikli-zadeler, batı Anadolu'da Karaosmanoğulları, Akdeniz bölgesinde Yılanlıoğulları, Güney Anadolu'da Küçük Ali oğulları ve Kozan oğullarıdır. Bunlardan ilk olarak Çapar oğullarını kısaca işle-mekte yarar görmekteyiz.

A — Çapar-zadeler :

Osmanlı İmparatorluğundaki büyük hanedanlar devlete askerî, idarî, sosyal alanlarda hizmetler verirken, çeşitli konularda kendi bölgelerinde kuvvetli olan âyânlardan yararlanmakta ve onlara görevler vermekteydiler. Kuvetli hanedanların birisi de Çapar oğullarıdır.

Çapar oğulları da diğer hanedanlar gibi kuvvetlenip, güç sahibi olunca devlet kademelerinde görev almış, önce voyvodalık görevini, daha sonra Anadolu'nun çeşitli sancaklarında mütesellimlik görevlerini de vekil olarak ifa etmişlerdir.

Belgelerde bu ailenin lakâbı Cabbar-zadeler, Çapan oğulları, Cappar-zadeler, Caparzadeler, seyahat-namelerde ise Çapan oğulları, "Çoban oğulları", "Çapar oğlu" diye geçmektedir.

Çapar oğulları orta Anadolu'nun en eski ve köklü ailelerinden olup içlerinden tarih sahnesine ilk çıkanı Ahmed Beydir.

Çapar-zade Ahmed Bey'in babası Capar Koca Ömer'in 1704 senesindeki mezar kitabesinde Capar tabiri açıkça görüldüğüne göre, ailenin asıl adı Çapar'dır. Capar-zade Ahmed Bozok ve Yeniil Voyvodası olarak ün kazanmıştır. 1726 Ekiminde Capar-zade Ahmedin başına topladığı eşkiya ile halka zarar verdiği için tenkili görevi Sivas Mütesellimine verilmiş ise de¹, daha sonra afv edilmiştir. 1728 yılında Ahmed Ağa Yeniil Voyvodalığı görevini ifa ederken bölgedeki konar-göçerlerin düzenini sağlamak ve vergilerini toplamak gibi görevleri de iyi bir şekilde yerine getirdiğinden kendisine 1732'de Memalu Türkmeni Voyvodalığı ile 1741'de Bozok Sancağı Voyvodalığı görevleri verilmişti². Gene, Ahmet Bey'e bu tarihte Çankırı ve Keskin kazalarında ortaya çıkan kapısız levend eşkiyasını ortadan kaldırma görevi verilmişti. Çünkü, kapısız levendlerinin belli başlı bölükbaşları başıboş levendleri toplayıp büyük gruplar halinde etrafa yayılmışlardı. Bunların Yeniil Hassının eklerinden Pehlivanlı Cemaatine ve bu yörelerdeki aşiret halkına ve diğer kişilere zulümler yaptıkları, adam öldürme, yağma yapma gibi olaylara neden oldukları ve "Bakire kızlarından nicelerinin bikrlerini izâle ve bi-nihaye hasarete cesaret" eyledikleri, fermanlara itaat etmedikleri bilinmekte idi³.

Bozok'ta malikanesi de olan Ahmed Bey 1742/1746 yıllarında kısa sürelerle savaşlara asker temin eden iktidar sahibi bir voyvoda olarak görülmektedir. 1734-1746 arasında da Ahmet Bey'in devletin birçok isteğini yerine getirdiğini görmekteyiz. 1734'de Yeniil Hassının eklerinden olan

¹ İstanbul Başbakanlık Arşivi, Cevdet Dahiliye, 15981.

² Özkaya, Yücel; XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu, Ankara, 1978, Belleten. 168, sh. 701-702. Mert, Özcan; XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, Ankara, 1980, sh. 26.

³ Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defteri. 152, sh. 52, No. 1.

Kangal Menzilinün düzeni, 1741'de levend eşkiyasının tedibi, 1741-1742'de Recepli Afşarı Aşiretinin eşkiyalıklarının önlenmesi, 1744'de civardaki aşiretlere mensup eşkiyaların yakalanması görevleri Ahmed Bey'e havale olunmuş olup, o bu görevleri civardaki görevliler ile yerine getirmiştir.

Çapar-zade Ahmed'e 1744'ten itibaren Bozok Voyvodası olarak değil, Bozok Mütesellimi olarak hitap edildiğini görmekteyiz. Bu arada 1745 Ekiminde seferden kaçan levendlerin yakalanması, 1746'da yerlerini terk eden aşiretleri iskân görevi de Ahmed Bey'e verilmişti.

Gösterdiği yararlılıklar ve devlete hizmetlerinden dolayı 1745 Eylülünde Ahmed Bey'e "Dergâh-ı mu'alla kapıcıbaşılığı" payesi verildi⁴. Bu arada kendisine verilen görevlerin de arttığını görmekteyiz. 1745'de savaştan kaçan Uzun Ömer'in yakalanması⁵, Çankırı'daki levend eşkiyasının tedibi⁶, 1746 Aralıkından çeşitli eşkiyaların ele geçirilmesi⁷ görevleri Ahmed Bey'e havale olunmuştu.

Ancak, daha sonra Bozok'ta bağımsız olarak hareket ederek, mütegalibelik hareketlerine girişen, servet yığmaya başlayan Ahmet Bey'e adalet yoluna dönmesi yolunda yapılan ikazlar bir işe yaramadı. Bunun üzerine devlet görev vererek kendisinden yararlanma yoluna gitti. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Sivas Valiliği, arpalık olarak da Ankara Sancağı kendisine verildi⁸.

Çapar oğlu Ahmed kazandığı kuvvet ve servetini iyice artırarak ailesinin Anadolu'nun ortasında en büyük hanedan olmasını sağladı. 1749'da Yozgat'ta yakın mesafede Saray Köyünde bir cami, 1753 sonlarında ise gene Yozgat'ta bir medrese ile çeşitli vakıflar yaptırdı. Devlete yardımlarını, özellikle 1755'te İstanbul'daki et sıkıntısını önlemek amacıyla İstanbul'a istenilen koyunları gönderdiğini de bilmekteyiz. Daha sonra Bozok Sancağı Voyvodalığı kendisine malikane olarak verildi. Ancak, bu tarihten sonra Ahmed Bey hakkındaki yakınmalar bir hayli arttı. Ahmet Bey'e 1757'de zulümlerine son vermesi, aksi taktirde malikanesinin kaldırılacağı duyuruldu. Ama, bunun bir yararı olmadı. Bu arada Ahmed Aga Rışvan Aşiretinin mal ve paralarını da zapt etti.

⁴ Mühimme Defteri, 152,sh. 32.

⁵ Mühimme Defteri, 152, sh. 85.

⁶ Özkaya, Yücel; aynı makele, sh. 704.

⁷ Mühimme. 152, sh. 52.

⁸ Ankra Etnoğrafya Müzesi, Ankara Şr.Sc. 124, Vs.153.

Halkın yakınmalarına, zaman zaman da devletin uyarılarına karşın devlet Ahmet Aga'dan vazgeçememiş, O'nun da devlete yardımları sürmüştür. O, 1758'de malikane olarak Yeniil Voyvodalığını, 1761'de Sivas Valiliğini elde etmiştir. Ancak, bir sene sonra Sivas Valiliği Silahdar Mehmed Paşaya verilmiştir. Silahdar Mehmet Paşanın yazısından sonra, devlet eski Sivas Beylerbeyisi Capar-zade Ahmed Paşa hakkında ortaya atılan suçlamaların iftira olduğunun anlaşıldığını 1762 Temmuzunda kabul etmişti⁹.

1763'te Bozok Sancağını elinde tutan Ahmed Ağaya Çorum arpalık olarak verilmiştir. Ancak devlete karşı kafa tutar bir hale girince idamına karar verilmiş ve 1765'te idam edilmiştir.

Bâb-ı ali Çapar oğullarının idarî nüfûzuna son verdiği halde onların malî ve iktisadî güçlerine dokunmadı. Yalnızca Bozok Sancağı ve Memalu Türkmen Malikanelerini geri aldı. Zile hasları ve ona bağlı yerlerle Tokat-daki arsa ve dükkanlar Çapar oğulları ailesinde kaldı.

Mustafa Bey:

Ahmed Bey'den sonra Ahmet Bey'in oğlu Mustafa Bey aileyi yeniden yükseltme başarısını elde etmiştir. Ahmed Bey'in idamından sonra Diyarbakır'a kaçan ve oradan İstanbul'a gelen Mustafa Bey, 1765 Haziran ayında Ahmet Ağa'nın metrukutunu çıkarmakla görevli Abaza Mehmed Ağa'nın isteği üzerine Bozok'a gönderildi ve hapsedildi. Hapisten kaçan ve civardaki eşkiyaları yok etmede başarı kazanan Mustafa'ya Memalu Malikanesi geri verildi ve O, 1768 başında Bozok Sancağı Mütesellimliğini elde etti¹⁰.

Mustafa Bey bölgedeki eşkiyalıkların önünü almada önemli başarılar sağladı. Bundan dolayı da 11 Mayıs 1768'de kendisine kapıcıbaşılık görevi verildi¹¹. 1769 Ekiminde Mustafa Bey, kardeşi Selim Bey'i Sivas'a mütesellim tayin ettirmiş ama, 1770'de Sivas'a mütesellim olarak Zareli-zade Mehmed Paşa'nın oğlu Ali Bey atanmıştı. Ancak, Sivas Müteselliminin gevşekliğinden dolayı eşkiya ortalığı kasıp kavurmaktaydı. Bu eşkiyaların ortadan kaldırılması için 1771 Mayısında Capar-zade Mustafa'ya bir

⁹ Cevdet Dahiliye. 16592.

¹⁰ Mert, Özcan; aynı kitap, sh. 27-35. Ahmed Bey'in idamı için bak; Vasıf.I, sh. 268.

¹¹ Mert, Özcan; aynı kitap, sh. 36-37 Ayrıca bk. Cevdet Dahiliye. 14122.

hüküm yazılmış, kendisine Bozok Sancağına bir vekil bırakması ve Sivas Mütesellimliğini üstlenmesi görevi verilmişti¹².

Silahdar Mehmed Paşa'nın yerine 1771'de ikinci kez Muhsin-zade Mehmed Paşa'nın saddazam olmasıyla ve Mustafa'nın 1770-1774 savaşı sırasında orduya yapmış olduğu yardımlar sonucunda ailenin şansı açılmış ve Capar-zadelerin nüfuz ve kuvveti bütün orta Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır.

Bu arada 1776-1781 arasında Capar-zadeler ile Canikli Ali Paşa arasında olan mücadeleyi Capar-zadeler kazanmıştır¹³.

Trabzon Valisi Canikli Ali Paşa'ya devlete yarar sağlaması umuduyla vezirlik rütbesi verilmiş ve çeşit çeşit ikramda bulunulmuştu. Onkesiz ya-şındaki oğlu Mikdad'a vezirlik ve diğer oğlu Battal Hüseyin Bey'e Amasya Mütesellimliği görevi verilmişti. Canikli Ali Paşa'nın ayrıca Kırım Ser-as-kerliği görevi de vardı. Oysa, o bu görevi sırasında askerlerinin bahşiş ve ulufelerini ve zahirelerinin ücretini peşin almakta, çeşitli bahanelerle de zulüm yoluna başvuruyordu. Kırım yöresine asker yollamadığı gibi pek-çok akçenin boşu boşuna harcanmasına ve ülkenin harabiyetine sebep ol-maktaydı. O, kaptan paşa için tayin kılınan donanmayı da Samsun İskele-sinde bekletmiş ve mevsim geçtikten sonra ve hatta otuz gün daha sebeb-siz durdurduktan sonra, kendisine yapılan tehdid ve uyarı üzerine hereke-te geçmişti. Ali Paşa, Kefe'de "Koca Tatar ile muharebe etmeksizin dost ve düşmana karşı geriye avdet ve ricat" ile Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmüştü. Ayrıca "fukara ve zuafaya zulüm ve te'adî ve katl-i nüfûs ve gasb-ı emvâle cüret eylediğinden" başka, Capar-zade Mustafa ile çatışmak-tan da kaçınmamıştı. Bunun üzerine 1779 Martı ortalarında Bozok Muta-sarrıfı ve Yeniil Voyvodası Capar-zade Mustafa'ya yazılan hükümde bütün bu hususlar açıklanmış ve O'nun "Ya Cabbar oğlunu idâm idesiz veyahut ben üzerine varub izâle ederim kelâm-ı bâgiyânesini kağıdında tasrîh ve bu makûle evza'ın neticesi mucib-i vehamet olduğuna ve etvâr-ı asîyâne-den fâriğ olması kenduye telkîn olundukda kemâl-i isyân ve tuğyânından" caymayacağı anlaşıldığı ifade edilmişti. Hatta, aynı hükümde O'nun "Bu-ralarda devlet ile işim yokdur, istediğim işlerim ve nice memleket harab ederim diyerek isyânımı i'lân ve iş'ar ve evvel ve ahir hubs-ı tiynet ve fesâd

¹² Ankara Şr.Sc. 157, Vs. 207.

¹³ Geniş bilgi için bak: Özkaya, Yücel; Canikli Ali Paşa, Ankara, 1972, Belleten. 144, sh. 499-513.

tabiatı der-kâr" olduğu belirtilmiş ve başının kesilerek İstanbul'a yollanması görevi Capar-zade'ye havale olduğu da dile getirilmişti. Bu arada Ali Paşa'nın rütbeleri üzerinden alınmış ve üzerinde malikâne olarak bulunan Amasya Sancağı mirmirandan Amasyalı Hüseyin Paşa'ya, Trabzon Eyaleti Vezir Çerkez Hasan Paşa'ya, Trabzon Mütesellimliği Gümüşhane Emni Hafız'a, Kastamonu Mütesellimliği Ünye sakinlerinden Altıkulaç-zade Hüseyin'e verilmişti. Sivas Valisi İzzet Mehmet Paşa, Çapar-zade Mustafa Bey ile Ali Paşa'nın tedibi konusunda birlikte hareket edeceklerdi. Aynı hususlar Sivas Valisi Vezir İzzet Mehmet Paşa'ya da duyuruldu¹⁴.

Capar-zadeler ile Canikli-zadeler arasındaki mücadele daha sonraki tarihlerde de sürmüştür. Bu mücadelenin Capar-zade Süleyman Bey zamanında da sürdüğünü görüyoruz. Örneğin 13 Ağustos 1794'de Süleyman Bey Kayseriye'ye yolladığı buyurulduda Canikli Ali Paşa'nın o tarafa uğraması halinde ele geçirilmesini emretmişti¹⁵. Daha sonra Trabzon Valisi olan Canikli-zade Tayyar Paşa zamanında da bu mücadele sürmüştür¹⁶. Sonunda Canikli-zadeler bertaraf edilmiştir.

1772'den itibaren Bozok Muzasarnıflığı ve Yeniil Hassı Voyvodallığı görevlerini ifa eden Mustafa Bey, 1773'de Kayseriye'ye Zennecioğlu Mustafa'nın yerine mütesellim olarak tayin olmuştu. O, 1773 Haziran tarihli Kayseriye'ye yolladığı buyurulduda, Kayseri'de işlerin düzenli olmasını istediğini, buradaki zalimlerin zulümlerinin önlenmesinin gerektiğini yeni atadığı mütesellim vekiline güvenilmesi ve itaat edilmesi gerektiğini duyurmuştu¹⁷.

Mustafa Bey 1773'de Sivas Mütesellimliği görevini de üstlenmiştir. Abdi Paşa 29 Nisan 1773'de Sivas Valisidir, ancak, Vidin Muhafızlığı nedeni ile Vidin'de bulunmaktadır. Eski mütesellim Sadık Ağa'nın üzerinde ise mütesellimlik ve şubası şehriyeleri ile ilgili paralar bulunmaktadır. 1774 Nisanı başlarında Capar-zade Mustafaya bunların Sadık Bey'den alınması görevi verilmiştir¹⁸.

Capar-zade Mustafa Bey bölgede kendisine yardımcı olan hanedanları da tutmaktadır. O, 1174'de mütegalibeden Kör İsmail'in öldürülmesinde

¹⁴ Mühimme, 178, sh. 37.

¹⁵ Ankara Etnoğrafya Müzesi, Kayseri Şr. Sc. 171, sh. 259, No. 2.

¹⁶ Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümayûn. 4072.

¹⁷ Kayseri Şr.Sc. 155, sh. 41, No. 1.

¹⁸ Mühimme, 172, sh. 438, No. 1.

kendisine yardımcı olan Medazlıoğlu Ahmedi, 5 Eylül 1774'de Niğde Mütesellimliğine getirdi¹⁹.

Orta Anadolu'da konar-göçer tarzında yaşayan aşiretlerin sayısı bir hayli fazlaydı. Bunları yola getirmek görevi de Mustafa'nın görevleri arasında idi. Bu tarihlerde Kozköce Aşireti Başkanı seyyid Battal Bey zengin ve kuvvet sahibi bir kişiydi. Bu yüzden de kendisinden beşyüz silahlı süvari istenmişti. Ancak, O bunu bir türlü yerine getirmek istemiyordu. Mustafa Bey'in Battal Bey ile yakınlığı bilinmekteydi. Bu yüzden 1773 Ağustos'unda Mustafa Bey'e bu askeri yollaması halinde Battal Bey'in afv edileceği hususları duyurulmuştu²⁰.

1772-1774 tarihleri arasında devlet Mustafa Bey'den ordu için süvari, piyade askeri, hayvan (özellikle deve), güherçile temini gibi isteklerde bulunmuş ve Mustafa Bey bunları yerine getirmişti²¹. Bu hizmetlerinden dolayı Mustafa Bey taktir edilmekteydi. 30 Mart 1774'de sekiz yaşındaki oğlu Ali Rıza Bey'e ve 10 Temmuz 1774'de kardeşi Süleyman Bey'e kapıcıbaşılık rütbeleri verilmiş, kendisi 1775 başında surre emini olmuş, 12 Ocak 1775'de yeniden Kayseri Mütesellimi, 1777 Ekiminde de Kırşehir Mütesellimi olmuştu²². Mustafa Paşaya 1776'da Bağdad yöresine bin süvari göndermesi görevi verilmişti. O'da kendisinin buradan ayrılması ile Yeniil ve Kayseri'de karışıklıkların çıkacağını beyan ile kardeşi kapucubaşı Süleymanın başbuğ tayinini rica etmiş, 1778'de de Kırım savaşlarında faal rol oynamış, Sivas yöresinden istenilen istekleri yerine getirmişti²³. O'na 1779 Martunda Reyhanlu aşiretini iskan görevi de verilmişti²⁴.

Orta Anadolu'da büyük bir kuvvet ve nüfûza sahip olan Mustafa Bey'e civardaki eski ve yeni mütesellimlerin yolsuzluk hareketlerini ortaya çıkarmak ve onları cezalandırmak görevi de verilmişti. Nitekim, 11 Mayıs 1799'da ölmüş olan eski Niğde Müteselliminin eşya, para, altın ve mallarının hazine için zaptı görevi de O'na havale edildi²⁵. O, 1780'de Çankırı'ya mutasarrıf olmuş, herkesin arzu ettiği Hasan Efendiyi buraya müte-

¹⁹ Başbakanlık Arşivi, Cevdet Dahiliye. 15537.

²⁰ Mühimme, 171, sh. 485, No. 2.

²¹ Başbakanlık Arşivi, Cevdet Askeriye. 524 34, Mühimme. 169, sh. 99.

²² Mert, Özcan; XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapan oğulları, Ankara, 1980, sh. 38-40. Kırşehir Mütesellim olması hakkında bak: Cevdet Dahiliye. 7622.

²³ Cevdet Askeriye. 18980, Sivas Arkeoloji Müzesi, Sivas Şr.Sc.1, sh. 74, No. 2 v.b.

²⁴ Cevdet Dahiliye. 7622.

²⁵ Kayseri Şr.Sc. 160, sh. 3, No. 3.

sellim atamıştı. Ancak, Hasan Efendi hakkında Çankırı'daki bazı kişiler tarafından iftiralarda bulunulunca durum iyice incelenmiş ve sonuçta bunların doğru olmadığı ve Hasan Efendinin haklı olduğu anlaşılmış ve durum 1780 Nisanında Mustafa Bey'e iletilmişti²⁶.

Mustafa Bey'in bazı hareketleri ise devlet tarafından hoş karşılanmıyordu. Tokmak Hasan Paşa-zade Çerkez Mehmed Beyin o bölgeden bin asker yazmasına muhalefet ettiği iddiası buna bir örnektir. 22 Temmuz 1778'de bunun doğru olmadığı devlet tarafından belirtilmektedir²⁷. Ancak, devlet bunu Capar-zadeyi darıltmamak için yaptığı gibi, kendisine yanlış bilgi verildiği için böyle bir sonuca varmış olabilir.

Bazı tarih kitapları O'nun zalim olduğunu ve bu yüzden idamına karar verildiğine öne sürer. Rivayetlere göre, Capar-zade Mustafa zulmünü iyice artırmış, herkesi kendisine bağladığı gibi, kendi isteği dışında hareket edenleri "Hanedanına esir" eylemiş, hatta Bozok'ta daha önceleri "Muhallif hatır-hâhı amel edenleri yıkmak "için akıl almaz çeşitli yollara başvurmuştur. O, 1782 Nisanında köleleri tarafından öldürüldü. Mustafa Bey kölelerine de çok kötü muamele yapmaktaydı. O'nun bir hırsızlık olayındaki suçlamasından dolayı köleler korku içindeydi. Bu yüzden onlar Mustafa Bey'i öldürme çaresini aramaya başladılar. Bu sıralarda tüfenk talimi için şehir dışına çıkılmıştı. Şehirden bir saat uzaklıklaki bir yerde metrisler kazmak adet olduğundan metrisler kazılmış, kırk elli kişi birden tüfenklerini ateşlemişler, bu arada Mustafa Bey vurulmuştu. Daha sonra da kölelerinden herbiri bir tarafa kaçmıştı²⁷.

Capar-zade Mustafa Yozgat'ta epey önemli hayır işleri yaptırmıştı. Örneğin Yozgat'ta 1772-1779 yıllarında Cami-i Kebir ya da Çapan oğlu Camii denilen kubbeli camiyi O inşa ettirmişti. 1780'de bu esere bir çeşme ile türbe eklenmiş ve bir de vakfiye düzenlenmiş idi. Yozgat'taki seksen dükkan, bir han, bir hamam, Sungurlu'da iki ve Salmanlı ile Yenic'e'de birer tane toplam dört değirmen ile civar köylerin tarla gelirleri ile caminin giderleri karşılanacaktı²⁸. Görüldüğü üzere, o tarihlere kadar ismi bile pek duyulmayan Yozgat, Capar oğlu Mustafa Bey zamanında gelişmeye ve büyümeye başlamıştır. Yeni ve modern Yozgat'ın ilk temelleri Mustafa Bey zamanında ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu zamana kadar Yozgat bilinmeyen çok ufak bir yer olarak tanınmaktadır.

²⁶ Ankara Şr.Sc. 169, Vs. 241.

²⁷ Cevdet Askeriye. 15783.

²⁸ Tarih-i Enveri, Yazma. 1829, Atif Ef.Ktb.Vr. 208.

Süleyman Bey:

Süleyman Bey Mustafa Bey'in ölümünden bir süre önce İstanbul'a gitmişti. Mustafa Bey ölünce, Sadrazam İzzet Paşa'nın da isteği ile I. Abdülhamit mühürdar ve hazinedar İsmail Efendinin Bozoka mütesellim olmasını istemiş, ancak, Süleyman Bey bir milyon dokuzyüzbin kuruş ödemeye söz verip, kendisini bu göreve atamıştı²⁹.

Çapar-zade Mustafa ölünce devlet O'nun mal varlığının zaptı cihetine gitmiştir. Bu amaçla O'nun yerine dergah-ı mualle kapıcıbaşı unvanıyla buraya atanmış olan Süleyman Bey'e 1782 Ekimi sonlarında yazılan hükümde, Mustafa Beyin durumu hakkında sual ve cevap verilmesi amacı ile İstanbul'dan mübaşir gönderildiğini ve Süleyman Bey'e hitaben de bir emirin çıkarıldığını, ancak Süleyman'ın gönderdiği yazıdan Mustafa Bey'in oğlu Ali ile babasının hazinedarı ve mühürdarı Hacı İsmail ve Binbaşı Mustafa'nın suçsuz olduklarının anlaşıldığı ve bunların duruşmalarına gerek kalmadığı açıklanmıştı³⁰. 1782 Kasım'ında da Yeniil Voyvodası ve Bozok Mutasarrıfı Süleyman'a kardeşinin mallarının hazine adına zaptı hususları yinelenmişti. Süleyman Bey, İstanbul'a gönderdiği cevapta, bu işlerle uğraşacağını açıklamıştı³¹. Aynı hususlar 1786 Şubatı başlarında da Süleyman Bey'e yazılmıştı³². Aslında Süleyman Bey, Mustafa Beyin mallarının değerinin hepsini değilse de önemli bir miktarını hazineye yollamıştı. Süleyman Bey 1786'ya kadar devlete 1.474.456 kuruş ödemiştir³³.

Süleyman Bey, 1786'ya kadar olan bu süre içerisinde kardeşinin borçlarını ödemesinin yanında devletin verdiği pek çok görevi de yerine getirmiştir. 1783 Kasımı ve Aralığında Kuruçay'daki eşkiyaların ortadan kaldırılması³⁴. 1785 Ocağında Develi tarafındaki eşkiyaların³⁵, gene 1785'te Köprüköy adlı köydeki eşkiyaların, Karakeçilü Köyü'ndeki mütegalibeelerin ortadan kaldırılması³⁶ görevleri Süleyman Bey'e verilmişti. Ayrıca, Süleyman Bey eşkiyalık hareketlerine kalkan aşiretleri tedip görevini de

²⁹ Mert, Özcan; XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapan oğulları, Ankara, 1980, sh. 45-48.

³⁰ Mühimme. 181, sh. 96, No. 1.

³¹ Mühimme. 181, sh. 96, No. 2, sh. 101, No.2.

³² Mühimme. 183, sh. 221, Hüküm. 661.

³³ Mert, Özcan; aynı kitap, sh. 49-50.

³⁴ Mühimme. 182, sh.7, sh. 23.

³⁵ Mühimme. 182, sh. 33, No. 2.

³⁶ Karakeçilü Köyü sakinlerinden zalim ve derebeylik iddiasındaki Köprülü oğlu Hacı Ali ve yardımcılarının cezalandırılması Süleyman Bey'e emredilmişti: Ankara, Şr.Sc. 175 Vs. 136.

yükümlenmiştir. Rışvan Aşireti eşkiyası İzmir Kervanı'nı yağmalamakta, kervandan pekçok malları ellerine geçirmekteydiler. 1785'te Capar-zade Süleyman'a yollanan hükümde, bu aşiretin devlet hazinesine 1500 kese akçe vermeleri ve 1198 (1783-1784) senesi "mal-ı miri"sini malikane mutasarrıfına ödemeleri halinde afv edilecekleri açıklanmıştı³⁷. Süleyman diğer taraftan Pehlivanlı Aşiretinin devlete olan borçları ile de ilgilenmekte idi³⁸. Çankırı'daki aşiretlerin özellikle Kürt zümresinden olanlarının zulümleri bu sıralarda epey artmıştı. Bunların Rakkaya gönderilmeleri ve orada iskanları görevi de Capar-zade Süleyman'a verilmişti. Pehlivanlı Aşiretinin yanı sıra Süleyman Bey bunlarla da meşgul olacaktı³⁹. 1785 Mayıs'ında Capar-zade Süleyman'a yazılan hükümde, Çankırı'daki mütesellim ve eşrafla birlikte Çankırı'daki eşkiyaların baskın yolu ile ele geçirilmesi önerilmişti. Bu konuda Süleyman Bey ile İstanbul arasında yazışmalar da olmuş. Süleyman Bey'e Çankırı Sancağı'nın kendisi tarafından yönetildiği, bu yüzden buradaki halkın tarafından korunması gerektiği hatırlatılmıştı⁴⁰.

İmparatorluktaki posta işleri XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da tatarlar vasıtasıyla yürütülüyordu. Ancak, bu tarihlerde ulakların doğrudan doğruya görev yerlerine gitmedikleri ve çevrelerine çeşitli zararlar verdiklerini de bilmekteyiz. Örneğin bu tarihlerde Erzurum, Diyarbakır-Sivas-Kayseri taraflarına memur olan ulaklar yol güzargahından çıkmakta ve çevrelerine zulümler yapmaktaydılar. Bu tarihlerde Bozok'ta menzilhane ve menzil atı yoktur. Ancak, gene de tatarlar yol dışına çıkarak Bozok'a uğramaktaydılar. Bu tip hareketlerin önlenmesi de 8 Ağustos 1787'de Süleyman Bey'e havale olunmuştur⁴¹. Daha sonraki tarihlerde de bu tip olaylar oldukça Süleyman Bey görevlendirilecektir⁴².

Capar-zade Süleyman 1785 Kırım galesinde önemli rol oynadığı gibi, 1787'de başlayan ve 1792'de biten Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya sa-

³⁷ Mühimme. 183, sh. 86, Hüküm. 266.

³⁸ Mühimme. 183, sh. 110, Hüküm. 349. Bu hükmün suretleri Erzurum Valisi Vezir Hacı Ali Paşa'ya, Maden Emni Aşiretine, Maraş Beylerbeyisine ve diğer aşiret görevlilerine yollanmıştı.

³⁹ Mühimme. 183, sh. 103, Hüküm. 328, sh. 133, Hüküm. 413.

⁴⁰ Mühimme. 183, sh. 39, Hüküm. 133.

⁴¹ Kayseri. 165, sh. 30, No. 2

⁴² İznikmid-Ankara-Bozok-Kayseri-Elbistan-Maraş-Ayıntap-Haleb güzergahı üzerindeki görevlilere ve Süleyman Bey'e tatarların ve menzillerin düzeni konusunda 1797'de görevler verildiği gibi 1799'da ordudan İstanbul'a ve İstanbul'dan orduya gidecek tatarların Tarsus Limanı'ndan yola çıkmamaları, bu tür bir hareketin onbeş-yirmi günlük bir geçikmeye sebep olduğu hatırlatılmıştı: Kayseri. 176, sh. 165, Kayseri. 178, sh. 46.

vaşlarında da devlete büyük yardımlar sağlamıştır. 1789'da Capar-zadeye yollanan fermanlardan askerinin bahardan önce orduya gönderilemediği ve bu yüzden savaş zamanında başarı sağlanamadığı açıklanmaktaydı. Savaşın 1787'den 1790'a kadar uzamasının nedeni devlete göre budur. 1787 Ekim'inin sonlarında Süleyman Bey'e ve Ankara'daki görevlilere yollanan fermanla bu hususlar açıklanmakta, bazı askerlerin önce, bazılarının sonra gelmesinin iyi olmadığı, bunun sonucunda orduda yeteri kadar asker bulunamadığı, bu yüzden 1790 Haziran'ından önce askerlerin orduda bulunmasının gerektiği açıklanmaktaydı. Bu konuda Capar-zade Süleyman Bey'e yazılan hatt-ı hümayûnda Capar-zade uzun uzadıya övülmüştür⁴³.

Capar-zade Sivas, Viranşehir, Kırşehir, Amasya, Aksaray, Niğde, Bozok, Ankara, Çankırı, Çorum, Kayseri sancaklarının kaza ve nahiyelerinin ve köylerinin savaşan ve eli silah tutanlarının orduya gelmeleri için gayret sarf edecekti. Bu hususlar Capar-zade Süleyman'a ve Ankara Sancağında-ki Murtazabad, Ayaş, Yabanabad, Çubukabad, Haymanateyn kazalarının görevlilerine de yazılmıştı⁴⁴. Süleyman Bey bu askerleri sürmekle yükümlü idi ve 1790'da bizzat Balkan Yarımadası'nda savaşa katılmıştı. 2 Aralık 1790'da savaştan geri dönerden İstanbul'da kendisine büyük mirahorluk rütbesi verildi ve kürk giydirildi. Süleyman Bey cephede ve İstanbul'da iken büyük oğlu Abdülfettah Bey Bozok'ta O'nun görevlerini yerine getirmişti⁴⁵. Süleyman Bey yok iken, o, 1789 Aralık'ında Acı Aşiretinin vergilerini toplamış⁴⁶, yirmi deveyi Haymanateyn'den Süleyman Bey adına temin ettiği gibi⁴⁷, Şorba'dan da yirmiüç deveyi temin ile uğraşmıştı⁴⁸.

⁴³ "Göreyim seni emr-i şerifim mucebince amel ve hareket ve bu hidmet-i dîn-i mübîninde gayret ve sadakat eylesin ve zikr olunan mahallerin mecmu'-u asâkiri ihrâcına sa'y ve muhalefet edenleri siyâset ve te'dîb eyleyerek sen dahi sene-i sabıkadan ziyâde asker ile gelmeye ve vakt-i mezbûrda ordu-yu hümayûnumda bulunmağa gayret eylesin. Kusur etmeyesin". Ankara, 181, Vs. 162, Ankara bak. Ankara, 181, Vs. 179 "İsticâl mübârek hatt-ı hümayûn şevket-makrûnun suretidir: İşbu emr-i şerifimin muktezası üzere amel ve hareket olunup zin-hâr hilâfına cesaretden mücânebet olunsun. Kusur eyleyenleri tashîh idüb haklarından geleceğim mukarrer bilinsün." Ankara, 181, Vs. 179.

⁴⁴ Ankara Şr.Sc. 181, Vs. 166.

⁴⁵ Mert, Özcan; XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, sh. 52.

⁴⁶ Ankara Şr.Sc. 181, Vs. 80.

⁴⁷ Ankara, 181, Vs. 93. Abdülfettah Kayseri'de de aynı işlemleri yapmıştır: Kayseri Şr.Sc. 167, sh. 104.

⁴⁸ Ankara Şr.Sc. 181, Vs. 95.

1791 Haziran'ın başlarında da kuvvet ve zenginliği nedeniyle Süleyman Bey "Sefer-i Hümâyûna" asker sürücüsü olmuş ve Ankara'ya mütesellim olarak Tiryaki Mustafa'yı atamıştı⁴⁹. 1791'de Süleyman Bey'in gene Balkanlara Anadolu'dan asker sürdüğünü ve cephede savaştığını bilmekteyiz. Bu tarihlerde de Bozokta işleri gene büyük oğlu Abdülfettah yürütmüştür. 1791'de 1790'da yapılan hataların tekrarlanmaması yoluna gidilmiştir. 1790'da orduya zahire taşımak için gerekli araba, deve, katır, at bulunamamaktaydı. Gelenler ise hiç işe yaramayan cinstendi. Ayrıca, istenilen asker ve malzemeler bu yerlerin "Belli başlı sahib-i nüfuzundan matlûb olunmayub heman mutad üzere zabıtân ve vücûh-u ahali"den istendiğinden yeteri kadar ve sağlam olarak sağlanamıyordu. Oysa istenilen malzemeler için halk yerine kaza âyânlarına başvurulmuş olsa idi bu güçlüklerle karşılaşılmaz idi. Bu hususlar 1790 Aralık'ında Capar-zade Süleyman'a duyurulmuş ve 1791'in tedbiri bu tarihlerde alınmıştı⁵⁰.

1791 için asker istekleri, 1790'nın sonunda başlamıştır. 1790 Kasımı sonlarında Capar-zade Süleyman'a ferman ve hatt-ı hümâyûn gönderilerek asker istenmiş ve kendisi gösterdiği başarılarından dolayı tebrik edilmiştir⁵¹. 23 Şubat 1791'de Çapar-zade Süleyman Sivas, Ankara, Amasya, Çorum, Bozok, Çankırı, Kırşehir, Niğde, Kayseri, Aksaray, Bolu sancaklarından asker sürmekle görevlendirilmişti⁵². 29 Ocak 1791'de de Kayseriden istenen beş devenin henüz gönderilmediği, bunların ya ücretlerinin ya da kendilerinin gönderilmesi işi de Süleyman Bey'e havale edilmişti⁵³. Askerlerin giderleri için kaynak bulmak gerekiyordu. Askeri giderlerin bir kısmı Yeniil Hassı gelirlerinden sağlanıyordu. Örneğin Süleyman Bey yazacağı ikibin süvarinin ulufe ve tayinatları için gerekli olan 116.843 kuruşun 65.225 kuruşunu Yeniil Hassı Mukataasınının 1203 (1788-1789), geri kalan 51.226 kuruşunu da 1204 (1789-1790) malından sağlayacaktı⁵⁴.

⁴⁹ Ankara Şr.Sc. 178, Vs. 92.

⁵⁰ "Husûs-u mezbûru nâ-ma'lûm müflis ve müzevir deruhdecilere ihâle ve re'aya ve ahaliden aldığı akçeyi ekl ü bel' ve rehis baha ile bir mikdar işe yarar deve tedarik ve bu vecihle ordu-yu hümâyûma gelmek lazam olur ise livâ-i mezbûr dahilinde vâki' kazaların âyânlarına selamet ve necât muhal olduğu ifade ve tefhîm ederek ona göre amel ve hareket" edilmesi ve istenilen devenin bunlar vasıtasıyla tedariki ahaliden çıkan akçenin hiçbirinin harcanmaması, âyân, kadı ve zabıt üçlüsü ile "vücuh-u ahali ve iş erleri"nin birlikte çalışmasının iyi olacağı üzerinde durulmaktaydı: Kayseri Şr.Sc. 167, sh. 118, No. 3.

⁵¹ Kayseri. 167, sh. 122, No. 2.

⁵² Kayseri. 167, sh. 124, No. 1.

⁵³ Kayseri. 167, sh. 141, No. 2.

⁵⁴ Başbakanlık Arşivi, Cevdet Askeriye. 5761.

1790 yılında Anadolu'da bulunduğu sıralarda Süleyman Bey Orta Anadolu'da düzeni sağlama konusunda çalışmalar da yapmıştır. Karaviran Köyü halkından Hacı Ali oğlu Mehmed'in yirmibeş kişilik grubu ile Şabanözünde âyânlık iddiasında bulunması üzerine bunların mahkemeye çıkarılması görevi⁵⁵, Kayseri'de zulümlerde bulunan eski mütesellimin tedibi de⁵⁶ Süleyman Bey'e verilmiştir.

1790-1792 yılları arasında Süleyman Bey'e Anadolu'dan dörtbin asker, hayvan, araba, zahire temini görevleri verilmiş ve Süleyman Bey bunları büyük oğlu Abdülfettahın da yardımı ile yerine getirmişti⁵⁷. Süleyman Bey bunları Sivas, Ankara, Çorum, Bozok, Çankırı, Kırşehir, Nigde, Kayseri, Aksaray, Bolu sancaklarından sağlamıştır. III. Selim Süleyman Bey'e bu çalışmalarından dolayı teşekkür etmiş ve O'nu çalışmalarından dolayı övmüştür.

Avusturya ile 1791'de barış yapılmıştı. Ancak, henüz Rusya ile barış yapılmamıştı. Bu yüzden bir an önce sonuca gitmek amacı ile 1792 baharında da Süleyman Bey'e başvurulmuştur. 6 Şubat 1792'de orduya gelinmesi için o da Ankara'ya bir buyruldu yollamıştı⁵⁸. 1792 baharında da Süleyman Bey Rumeli'ye gitmiştir. Artık, orta Anadolu'daki işleri O'nun yerine büyük oğlu Abdülfettah yapmayı ikinci kez yeniden yükümlenmiştir. 1792 Haziranında Abdülfettah Bey'e Ankara kazalarından Çukurcak, Yörükân-ı Ankara, Ayaş, Yabanabad, Haymanateyn kazalarında geriye kalan askerlerin gönderilmesi, firarilerin bir an önce ele geçirilmesi ve ordudan izinli gelenlerin orduya iadesi görevi verilmişti⁵⁹. 1792 Temmuzunda Abdülfettah Bey bu isteklerin yerine getirilmesi için buyurulduklar yolladı⁶⁰.

⁵⁵ Çankırı Şr. 20, sh. 11, No. 3, sh.13, No. 1, sh. 12, No. 1.

⁵⁶ Kayseri'deki eski mütesellim, Tutrakan Muhafızı ve Kayseri Mutasarrıfı Hacı Osman paşa'ya Kayseriyeye ile ilgili gelirleri yollamakta ve Kayseri'de karışıklıklar çıkarmaktaydı. 1790'da Kayseriyeye Abbas Aga-zade seyid Mehmed mütesellim olmuştu. 1790 sonlarında Süleyman eski mütesellimin tedibi ile uğraşmak görevini yükümlenmişti: Kayseri Şr.Sc. 167, Sh. 137.

⁵⁷ Sivas Şr.Sc. 5, sh. 17, 21, Sivas Şr.Sc. 3, sh. 240, 244, 245, 246, Ankara. 182, Vs. 200, 201, 211, 238, Ankara Şr.Sc. 181, Vs. 167, 168, 180, 184, 171, 176, 185, 190, 205, 206, 219, 220, 221, Ekin Şr.Sc. 1, Vs. 174, Kayseri Şr.Sc. 167, sh. 104, 118, 122, 124, 141, 135, 136, 137, Cevdet Dahiliye. 18496, 5598, Hatt-ı Hümayün. 55971, 55963.

⁵⁸ Ankara. 181, Vs. 171.

⁵⁹ Ankara. 178, Vs. 83.

⁶⁰ Ankara. 178, Vs. 82.

1792 baharında Capar-zade orduya katılmak için Anadolu'dan askerleri ile hareket etmişti. Capar-zade Süleyman'a geçtiği kazalardan askeri için tayinat verilmekteydi. Ancak, bazı sergerdeler bunu suistimal etmekte ve halkı soymaktaydılar. Bunlar aldıkları yiyeceklerin parasını vermedikleri gibi "Bilâ-emr-i ali Cabar-zade askeri yüz deyu" zorla tayinat almakta, üçer, beşer gruplar halinde kasaba ve köylere yerleşmekte ve halkın bakkal ve diğer dükkanlarından eşyalarını zorla almakta, halkın perişan olmasına neden olmaktaydılar. Bu yüzden 15 Mayıs 1792'de Capar-zâde Süleyman'a sergerdelerin bu tip hareketlerinin önlenmesi, bunların vardıkları yerlerde "emr-i şerif" gereğince biçilen rayiç gereği herşeyi ücret karşılığında almalarının ve halka zulümlerinin önlenmesi hususları duyurulmuştu⁶¹.

Capar-zadeler Orta Anadolu'da çok büyük bir güç haline gelmişlerdi. Mütessellimlerin atanması hususlarında bile artık bu aileye danışılıyordu. 1793'de Ankara Sancağı arpalık olarak Anapa Muhafızı Vezir Mustafa Paşa'nın üzerinde bulunmaktaydı. Daha önce Ankara'da mütessellim olan Gökmen İsmail çeşitli zulümlerde bulunduğundan bu görevden alınmıştı. 1793 Ekimi başlarında Süleyman Bey'e yazılan bir fermanla 1793 Kasımı esas olmak üzere Ankara'ya Hacı Mehmet Ağa'nın atandığı duyurulmaktaydı⁶². O da bunu Ankara'daki görevlilere buyrultu ile duyurdu⁶³. Aynı tarihte Süleyman Bey'e Şorbadaki zalimlerin ele geçirilmesi görevi de verilmişti⁶⁴.

Capar-zade Süleyman'ın Diğer Çalışmaları İle XIX. Yüzyıldaki Savaşlardaki Yardımları :

Süleyman Bey bölgede yalnızca posta teşkilatı, asker sağlanması, eşkiya tedibi gibi işlerle değil, çok çeşitli işlerde uğraşıyordu.

1791-1793 yılları arasında Ankara'daki zeamet ve timar sahiplerinden çocuksuz ölenler ya da yerinde bulunmayanların yani sahipsiz timarların 1791-1793 senelerine ait gelirleri İrad-ı Cedid Hazinesi için toplanacaktı. 14 Ağustos 1793, Süleyman Bey'e de bu konuda bir emir yollanmış⁶⁵ ve 1 Eylülde Süleyman Bey Ankara'ya yolladığı buyurultuda bu tip timarların gizlenmemesi, gelirleri kimlerin üzerinde ise İrad-ı Cedid Hazinesi adı-

⁶¹ Başbakanlık Arşivi, Cevdet Askeriye. 8054.

⁶² Ankara, 185, Vs. 328.

⁶³ Ankara. 185, Vs. 330.

⁶⁴ Ankara. 185, Vs. 371.

⁶⁵ Ankara, 185, Vs. 261.

na zapt edilmesini istemişti⁶⁶. 1793 Ekiminde de Süleyman Bey'e Ankara, Saruhan sancakları, Yabanabad ve diğer yerlerdeki timarlara müdahalelerin önlenmesi emredilmişti⁶⁷. Süleyman Bey'e, 25 Mart 1794'de te Kayseri için aynı hususlar duyurulmuş, O da bir buyruldu ile buna riayet edilmesi gerektiğini Kayseri'ye iletmmişti⁶⁸. Süleyman Bey'in aynı tarihlerde Kayseri'deki timar anlaşmazlıklarını, timarlara karşı olan tecavüzleri önlemek için çalışmalar yaptığını bilmekteyiz⁶⁹. Süleyman Bey'in sonraki tarihlerde de Kayseri'deki timarların bu şekildeki gelirlerini İrad-ı Cedid için kaydettiğini bilmekteyiz⁷⁰.

Süleyman Bey'in ölen âyân ve mütesellimlerin zimmetlerindeki mal ve paraları devlet hazinesi için zaptettiği de bilinmektedir. Kayseri Âyânı Zenneci-zâde Mustafa öldüğünde üzerinde Karaman Eyaleti cizyesi malından olmak üzere üzerinde 8.500 kuruş bulunuyor idi. Bunun hepsinin hazine için zaptı görevi 25 Ağustos ve 26 Kasım 1794 tarihlerinde Süleyman Bey'e havale olunmuştu⁷¹. Bu vergi borcu 1786'tan itibaren beşyüz kuruşluk taksitlere bağlanmış, bunun Zenneci-zadenin (Mustafa Bey) çocuklarından alınması için çalışmalar yapılmıştı. Bu borcun bir kısmı da ödenmişti. Geri kalanının tahsili için 1794 Aralıkında Süleyman Bey'e bir ferman gönderildi⁷². 1795 Mayısında da Süleyman Bey'e Zenneci-zade Mustafa'nın oğulları Ali ve Mehmed'den geri kalan 3500 kuruşun alınması istenmiştir. Aslında bu borç 8.500 kuruş olup, 5.350 kuruşu daha önce ödenmişti⁷³. 1800'de de aynı hususlar yinelendiğine göre⁷⁴ bu borç henüz ödenmemiştir.

Süleyman Bey'in adaletin sağlanması konusunda da önemli çalışmalar yaptığını biliyoruz. O yalnızca Müslümanlar arasında değil, Hıristiyanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözümlenmek konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu konuda sayılamayacak kadar çok örnek vardır. Örneğin Ankara'daki Bedros adlı zimminin Bezir-hane diye adlandırılan Yağhanesinde kiracı olan Karabet'in 1793'ten beri kira vermemesi ve burayı zapt etmesi yolun-

⁶⁶ Ankara 185, Vs. 262, 274.

⁶⁷ Başbakanlık Arşivi Ahkam Defteri. 106, sh. 38, No. 1.

⁶⁸ Kayseri, 171, sh. 171, No. 1.

⁶⁹ Kayseri. 171, sh. 232.

⁷⁰ Ankara. 185, Vs. 289, No. 3, Kayseri, 177, sh. 12.

⁷¹ Kayseri, 171, sh. 210, 257.

⁷² Kayseri, 171, sh. 263.

⁷³ Kayseri, 171, sh. 312.

⁷⁴ Kayseri, 173 sh. 11.

daki şikayet üzerine, konunun “Meclis-i Şer’ce” getirilmesi ve kiracının borcunun ödenmesinin sağlanması görevi Süleyman Bey’e bırakılmıştı⁷⁵. Süleyman Bey’de konunun çözümlenmesi için Ankara’ya buyrultu yollamıştır⁷⁶. Gene Ankara’dan Bedros adlı bir zimminin Ankara’daki Kirvork ve Mehmed’ten şikayeti üzerine konunun çözümü Süleyman Bey’e verilmişti. Bedros borç karşılığı rehin olarak verdiği beşyüz kuruşluk yüzük ve eşyaları bu şahıslardan bir türlü alamamaktaydı. 1794 Hazirânında durum Süleyman Bey’e havale olunmuş⁷⁷, O da bir buyrultu yazarak rehin malların sahiplerine verilmesini emretmiştir⁷⁸. Daha sonraki tarihlerde zimmi-ler arasındaki miras anlaşmazlıklarını⁷⁹, ölen kişilerin alacaklıların mirasçı- lar arasında-Müslümanlar-paylaşılması olayları ile de Süleyman Bey ilgi- lenmişti⁸⁰.

Süleyman Bey zimmilerin dışındaki Müslümanlar arasındaki anlaş- mazlıkların halli ile de uğraşmaktadır. Örneğin Kayseri’deki Mükrimin Mahallesi’nden Şerife Zarife adlı kadının altınlarının geri alınıp, kendine iadesi olayı 1794 Nisanının sonlarında Süleyman Bey’e havale olunmuş- tu⁸¹. O 1793’de Ankara’da eşkiyalık olaylarını bertaraf ederken⁸² Şa- banözünde de aynı tip olayları önlemekle görevlendirilmişti.

Süleyman Bey âyânların ve âyânlık iddiasında bulunanların cezalandı- rılması ile de yükümlü tutulmuştur. Örneğin Ayaş Kazasında Müftü Abdülhalim Oğlu’nun âyânlık iddiası nedeni ile yaptığı zulümlerin önlen- mesi için 1795 ve 1796’da Süleyman Bey’e fermanlar yollanmıştı⁸³. Ayaş’ta birkaç senedenberi âyânlık iddiasında bulunan kişilerin cezalandı- rılması 1797 Nisanı ortalarında Süleyman Bey’e bırakılmıştı⁸⁴. 1 Mart 1798’de Ankara’daki Yörükân-ı Ankara Voyvodasının zulümlerinin önlen- mesi de Süleyman Bey’in görevleri arasında görülmektedir⁸⁵. Çankırı’da,

⁷⁵ Ankara, 187, Vs. 271.

⁷⁶ Ankara, 187, Vs. 275.

⁷⁷ Ankara, 187, Vs. 272.

⁷⁸ Ankara, 187, Vs. 273.

⁷⁹ Ankara, 190, Vs. 280.

⁸⁰ Ankara, 190, Vs. 281.

⁸¹ Kayseri, 171, sh. 264, No. 1.

⁸² Ahkam D. 166, sh. 27, 50.

⁸³ Ankara. 173, sh. 119, 166.

⁸⁴ Ankara, 189, Vs. 214.

⁸⁵ Ankara, 207, Vs. 219.

Çankırı Âyânı Hacı Mehmed'in cezalandırılması işi de 1800 Martında Süleyman Bey'e verilmiş⁸⁶, sonraki tarihlerde de 1805'de Çankırı Müftüsünün sürülmesi emri de Süleyman Bey'e yazılmıştı⁸⁷.

Süleyman Bey, koyun sevki, İrad-ı Cedîd ile ilgili vergilerin toplanması konularında da devlete yardımcı olmuştur. 1797 Eylülünde Erzurum'dan Haymana'ya gelmiş olan yirmiikibin koyunun İstanbul'a getirilmesi için gerekli ihtimamı göstermesi Süleyman Bey'e havale olunmuştu⁸⁸. Gene 16 Aralık 1799'da Kayseri'den ikibin koyun ile⁸⁹ ordu için 37.094 mih ve 14.670 nalın sağlanmasında Süleyman Bey yardımcı olacaktır.⁹⁰

1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgâli nedeniyle Fransa'ya karşı yapılacak savaşta, devlet bütün Anadolu hanedan ve âyânlarına başvurmuştu. Bu savaş nedeniyle Capar-zâdenin devlete büyük yardımlarda bulunduğu görülmektedir. 1798 sonu ile 1802 yılları arasında Capar-zâde Süleyman'ın orta Anadolu kazalarından Ankara, Çankırı, Bozok'tan, Pehlivanlı, Boynu İncelu, Su Şerefli aşiretlerinden ikibin süvari ve ikibin piyade göndermesi istenmişti. Bu konuda kendisine bölgenin güçlü âyânları ve hanedanları yardımcı olacaklardı⁹¹. Özellikle, 1800'de Capar-zâde Süleyman'dan orduya zahire ve hayvan sevki konusunda çok yararlandığı göze çarpaktadır⁹². Ancak, bu arada asker toplanması, mühimmat tedariki gibi konularda pekçok yolsuzluk hareketleri de ortaya çıkmıştır. Bunların önlenmesi için de Süleyman Bey'den yararlanılmıştır. Ankara Sancağı kazalarından emri alî ile istenilen askerler ve savaşla ilgili mühimmat ve zahirenin Yörükân-ı Ankara, Şorba, Çubukadad, Murtazabad kazalarına isabet edenden çok fazlasının buradaki âyân ve derebeylerince kendi çıkarları için toplandığı anlaşılabilir idi. Âyân ve derebeyleri bu fazla zahire ve mühimmatı kendi çıkarları için harcamaktaydılar. Bunların ya da karşılığı olan paranın bun-

⁸⁶ Çankırı. 20, sh. 11, No. 4.

⁸⁷ Çankırı. 22, sh. 35.

⁸⁸ Ankara. 190, Vs. 232.

⁸⁹ Kayseri. 176, sh. 189.

⁹⁰ Kayseri. 177, sh. 108.

⁹¹ Ankara. 191, Vs. 209, 210, 211, 237, 252, 257, Kayseri. 167, sh. 140, Kayseri. 176, sh. 45, 203, Çankırı. 20, sh. 94, Kayseri. 177, sh. 24, Cevdet Askeriye. 34975.

⁹² Ankara. 189, Vs. 94, 96, 127, 128, 248, 249, 251, 256, 260, Ankara. 190, Vs. 110, Ankara. 191, Vs. 265, Ankara. 192, Vs. 227, Ankara. 183, Vs. 23, 26, 73, 82, Ankara. 194, Vs. 129, 142, 148, 143, 166, Ankara. 195, Vs. 200, Kayseri. 176, sh. 60, 136.

lardan geri alınması görevi 1799 Aralıkında Capar-zâde Süleyman'a verildi⁹³.

Capar-zâde Kayseri'de bulunamadığından ve eski mütesellim Salih Bey yeterli olmamasından dolayı-Süleyman Bey bunun yerine 1799 Ocakında Ömer Bey'i buraya mütesellim atamıştı⁹⁴. 1800'de Kayseri Sancağı Anapa ve Sogucak Muhafızı Vezir Osman Paşa'nın mutasarrıflığında idi. Capar-zâde Süleyman Mütesellim olarak Kayseri'de bulunamadığından 1800 Haziranında buraya mütesellim atamış⁹⁵, ancak esas yönetim kendisinde bulunduğundan 1800 Kasımında Kayseri Hassasının 1214 (1799-1800)'e ait beşyüz kuruşluk iltizam bedelini toplaması kendisine hattırlatılmıştı⁹⁶. Süleyman Bey yalnızca Ankara ve Kayseri'de değil, Çankırı'da da yönetici olarak önemli bir role sahipti. 1803'te Anapa Muhafızı ve Çankırı Mutasarrıfı olan Ali Paşa, Capar-zâde Süleyman'ı Kayseri'ye mütesellim olarak bırakmış⁹⁷, O da yerine yine Salih Bey'i mütesellim olarak atamıştı⁹⁸. Aynı tarihte Kayseri'de daha önce mütesellimlik yapan ve halktan zorla salyane toplayan Emir oğullarının cezalandırılması işi de Süleyman Bey'e bırakılmıştı⁹⁹. O, 1800 Ağustosunun ilk günlerinde Çankırı'ya Mehmet Sadık Beyi¹⁰⁰, 1801 Aralıkında ise Ali Bey'i mütesellim olarak atamıştı¹⁰¹. Bu tarihten sonra Çankırı'da pekçok işin yapılmasında Süleyman Bey'in görevlendirildiğini bilmekteyiz.

Süleyman Beyin kethudası Abdullah Aga, 10 Ocak 1800'de emrindeki askerin yönetimi ve karakol hizmetlerindeki başarısından dolayı kapıcıbaşılık rütbesi ile taltif edilmişti¹⁰².

Bu tarihlerde Capar-zâde Süleyman Bey'den yakınmalar da olmuyor değildi. Örneğin Sivas Sancağına bağlı Erba Kazası halkından yüz kişi İstanbul'a gelmiş ve Süleyman Bey'den şikayetlerini dile getirmişti. Devlet 29 Ocak 1800'de durumun incelenmesi için girişimlerde bulunmuştur¹⁰³.

⁹³ Ankara, 192, Vs. 217.

⁹⁴ Kayseri, 176, sh. No. 2, sh. 25, 29, 75, 84.

⁹⁵ Kayseri, 177, sh. 64.

⁹⁶ Kayseri, 177, sh. 131.

⁹⁷ Kayseri, 179, sh. 50.

⁹⁸ Kayseri, 179, sh. 63.

⁹⁹ Kayseri, 179, sh. 67.

¹⁰⁰ Çankırı, 20 sh. 75.

¹⁰¹ Çankırı, 20, sh. 76.

¹⁰² Cevdet Dahiliye. 16265.

¹⁰³ Cevdet Dahiliye. 7817.

Capar-zâde Süleyman'ın dağlı eşkiyasının ortadan kaldırılması sırasında 1796-1797, 1801-1803 yıllarında asker göndererek devlete önemli ölçüde yarar sağladığını bilmekteyiz¹⁰⁴. Bu arada Süleyman Bey'in Anadolu'da büyük bir nüfuza sahip olmasından yararlanarak kendisine başvuran pekçok önemli aileyi afv ettirdiğini de görmekteyiz¹⁰⁵.

O, 5 Nisan 1800'de mütesellim olan Hacı Kasım oğlu ve arkadaşlarını cezalandırma görevini üstlenmişti¹⁰⁶. Süleyman Bey, İstanbul'a gönderdiği bir yazıda Kırşehir Müteselimi Kabasakal Mustafa Ağa'yı öldürerek, eşyalarını yağmalayanların haps edildiğini, kaçanların ise ele geçirildiğini açıklamış ve devlet 11 Nisan 1801'de bundan dolayı duyduğu memnuniyeti O'na ifade etmiştir¹⁰⁷.

Capar-zâdelerin nüfuz ve etkisi XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde sürekli artmaktadır. 1805 Nisanında Sivas Eyaleti ve asker başbuğluğu görevi Süleyman Bey'in oğlu Celâl Bey'e vezirlik rütbesi ile birlikte verilmiştir¹⁰⁸.

Orta Anadolu'da her türlü anlaşmazlığı çözmek görevi XIX. yüzyılın başlarında Süleyman Bey'e bırakılmaktadır. Çankırı'da Murat Efendi tarafından yapılan kütüphane ve vakfa ait olan bölgedeki çam ağaçlarının binden fazlasını Şabanözü'nde oturan Çankırı sakinlerinden bazıları kesmişti. Bu usulsüz durumun tedkiki de 1803 Ocağında Süleyman Bey'e bırakılmıştı¹⁰⁹. Çankırı köylerindeki anlaşmazlıklara da Süleyman Bey bakmaktaydı¹¹⁰. Ayrıca, O'na Çankırı'daki çeşitli davaları çözümleme görevi de verilmişti¹¹¹.

İstanbul'un güherçile gereksinimini de Süleyman Bey sağlamaktaydı. Nitekim, O'nun 1795, 1800 ve 1807'de İstanbul'a güherçile gönderttiğini bilmekteyiz¹¹².

¹⁰⁴ Cevdet Dahiliye. 5253 Özkaya, Yücel: Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları Ankara, 1983.

¹⁰⁵ Cevdet Dahiliye., 5571 Develi halkından Develi Ömer hakkında idam kararı çıkmış, bu şahıs Süleyman Bey'e sığınmış ve onun araya girmesi ile afv olunmuştu. Cevdet Dahiliye. 9182: 1797 Ağustosunda Hamit Mütesellimi Yılanlı oğlu Şeyh Ali'nin afv olayı, Cevdet Dahiliye. 10853.: 1802'de Rişvan Aşiretinin afvı olayı. v.b.

¹⁰⁶ Cevdet Dahiliye. 11771.

¹⁰⁷ Cevdet Dahiliye. 16713.

¹⁰⁸ Cevdet Dahiliye. 11831.

¹⁰⁹ Çankırı Şr.Sc.20, sh. 113, No.1.

¹¹⁰ Çankırı Şr.Sc.20, sh. 69, No. 2.

¹¹¹ Çankırı Şr.Sc. 20, sh. 12, No. 3, Kayseri. 173, sh. 48.

¹¹² Kayseri. 176, sh. 65, Kayseri. 182, sh. 34, No. 1-2.

Çapar-zâde Süleyman Bey'in özellikle 1806'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı boyunca gerek asker, gerekse güherçile tamini konusunda önemli rol oynadığını görmekteyiz. Süleyman Bey savaş için gerekli güherçileyi Kayseri, Aksaray, Eskiil, Karapeykar, Ilgın, Kilisehisar, Akşehir, Ankara, Çenigir sancaklarından sağlamakta ve bu yol güzergahı ile İstanbul'a göndermekteydi. O'nun 7 Ağustos 1808'de İstanbul'a göndereceği güherçile adi ve gayr-i adi olmak üzere 180.000 vakiyye idi¹¹³. Bu tarihten bir sene önce de, 13 Haziren 1807'de kendisine asker sürücülüğü görevi verilmişti. O'da Konya, Beyşehir, Ankara ve mütesellimlerine asker temini konusunda gerekli buyrultuları yollamıştı¹¹⁴. Süleyman Bey'e 1808 Eylül'ünün ortalarında Karaman Eyaletindeki Konya, Aksaray, Kayseriye, Akşehir, Kırşehir, Nigde sancaklarından tüfenkçi askeri yazması görevi de verilmiş idi¹¹⁵. Süleyman Bey gene asker temini dışında orduya zahire, hayvan temini gibi görevleri de yerine getirmekteydi¹¹⁶. Onun savaş boyunca bu görevleri yerine getirdiğini bilmekteyiz. Süleyman Bey'in bu görevi nedeni sırasında yapmış olduğu masraflar deftere işlenmekte ve istekleri geçtiği yörenin halkı tarafından sağlanmakta idi. Buna göre, Süleyman Bey'in 15 Kasım 1808'de dört günlük masrafı arpa, saman kahve, at, pide, kömür, odun, çıra ve diğerleri 41.555.5 olarak hesaplanmıştı¹¹⁷.

1807 yılında Anadolu ve Rumelinin önemli derebeyleri ve âyânları sened-i ittifakı imzalamak için İstanbul'a çağırılmışlardı. Ancak, pekçok hanedan korkularından dolayı İstanbul'a gitmemişti. Çünkü, devlet bunların bir kısmından memnun değildi, bir kısmı da isyan halinde idiler. Sened-i İttifaka 1807'de katılmak için gelen Capar-zade Süleyman ve oğlu Abbas İstanbul'da çok iyi ağırlanmışlar idi¹¹⁸. Esasen, 1800'ün başlarından beri III. Selim ile arası çok iyi olan Süleyman Bey devlet tarafından sürekli görevler almakta ve taltif edilmekteydi. 27 Ocak 1801'de Nigde Mütesellimi olan Süleyman Bey'in mütesellimliği¹¹⁹, vali değişimi nedeniyle 13 Şu-

¹¹³ Kayseri. 182, sh. 86.

¹¹⁴ Konya Mevlana Müzesi, Konya. 69, sh. 187, No. 1-2.

¹¹⁵ Kayseri. 182, sh. 112-113. Hatta Süleyman Bey'in yazacağı askerlere o yerlerde harp sanatını öğretmek için 1 Kasım 1808'de bir marangoz ve demirci gönderilmesi kararı alınmıştı: Cevdet Askeriye. 52436.

¹¹⁶ Çankırı. 22, sh. 109, No. 3, Kayseri. 182, sh. 19, 20.

¹¹⁷ Ankara. 188, Vs. 168.

¹¹⁸ Cevdet Dahiliye. 8417.

¹¹⁹ Cevdet Dahiliye. 6639.

bat 1802'de yeniden onanmıştı¹²⁰. 1802 Nisan'ında ise kendisine samur kürk verilmişti¹²¹. Bu arada O'nun çeşitli görevleri yerine getirdiğini, bu görevlerin daha çok da asayiş ile ilgili olduğunu görmekteyiz. O, 1803 Nisan'ında Konya Ereğlisine voyvodayı sokmak istemeyen Sarı Vaiz ve taraftarlarını tedip ile de görevlendirilmişti¹²². Süleyman Bey 19 Mayıs 1803'de de gene Kayseri Mütesselliğini elde etmişti¹²³. O, Karapınara bağlı Ödemişli Aşiretine kethüda da tayin etmişti. Oysa bu iş vakıf kaymakamı tarafından yapılmaktaydı. Bu yüzden 19 Eylül 1803'de bu tayinin geçerli olmadığı duyurulmuştu¹²⁴. Kayseri'den sonra 1808 Haziran'ında Ankara Mütessellimliğinin de Süleyman Bey'e verildiğini görüyoruz. Bu tarihte Ankara Sancağı eski Çorum Mutasarrıfı mirmiran Rıza Paşa'nın üzerinde bulunuyordu. Süleyman Bey Ankara'da bulunamadığı için buraya Hüseyin Ağayı mütesellim olarak atıyordu¹²⁵.

Süleyman Bey İstanbul'un orta Anadolu'dan gereksinim duyduğu her türlü malı temin etmekteydi. Bu konuda eğer yolsuzluklar olursa, bunları önlemek de Süleyman Bey'in görevleri arasındaydı. Örneğin Kayseri'deki sahtiyarı debbağlar aç gözlülüklerinden dolayı saklamakta, fahiş fiyatla satmakta ve İstanbul'a göndermemekteydiler. Bunun saklanmaması, İstanbul'a gönderilmesi görevi 1808'de Süleyman Bey'e verilmişti¹²⁶. Esnaflar arasındaki anlaşmazlıkları da zaman zaman müdahale ederek Süleyman Bey çözümlenmekteydi. Özellikle, İskilip'teki mest esnafları arasında anlaşmazlık ortaya çıkınca, bunu çözümlenmesi işi Süleyman Bey'e verilmişti¹²⁷.

Görülüyor ki, Çapar-zade Süleyman Bey, Bozok, Çankırı, Çorum, Amasya, Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Konya, Akşehir, Karaman, Karapeykar, Ankara, Egin gibi geniş bir bölgede hüküm sürmektedir. Zaman zaman mütesellimlikler üzerinden alınmakta bir başkasına verilmektedir. Ancak, bu çok kısa sürmektedir. Bir ara Kayseri Mütessellimliği üzerinden alınmış, ama 11 Haziran 1810'da Kadı Abdurrahman Paşa'nın mutasarrıflığındaki Kayseri Sancağı'na gene mütesellim olarak Süleyman

¹²⁰ Cevdet Dahiliye. 4501.

¹²¹ Cevdet Dahiliye. 12368.

¹²² Cevdet Dahiliye. 10115.

¹²³ Cevdet Dahiliye. 13064.

¹²⁴ Cevdet Dahiliye. 785.

¹²⁵ Ankara, 208, Vs. 248, 249.

¹²⁶ Kayseri, 182, sh. 93, No. 2.

¹²⁷ Kayseri. 173, sh. 200 (sene 1200 hicri).

Bey atanmıştır¹²⁸. 1810 Aralık'ında ise O bu göreve Kayserili Kadir Ağayı kendisi Kayseri'de bulunamadığı için vekil olarak atamıştır¹²⁹. O, Konya Ereğli Âyânı Hasan Ağanın cezalandırılması için Ereğli'ye yürümüş ve Ereğli'de altmış kişi ölmüştür. Süleyman Bey 6 Şubat 1812'de meseleyi halledeceğini açıklamıştır¹³⁰. 1813'teki bir fermanla Sivas'taki Çepni, Congar, İnallı, Ballı. Hüseyin İnabat, Kunit kazalarının Bozok Sancağına ait olduğunu ve buralara müdahale olunamayacağı açıklandığına göre¹³¹, Süleyman Beyin nüfûz sahasının ne kadar geniş olduğu ortaya çıkar. Çapar-zade Süleyman'ın Amasya Sancağı'nda da pekçok malikanesi mevcuttu¹³². 1813 Mart'ında Boynu İncelu aşiretine olan müdahalelerin önlenmesi¹³³, aynı sene Bozokun eklerinden olan Gedikabad Nahiyesine göç edenlerin eski yerlerine gönderilmeleride kendisinden istenmekteydi¹³⁴.

Süleyman Bey zamanında küçük bir nahiyeye görünümündeki Yozgat çok gelişmiştir. O, 1786'da Yozgata otuz kilometre uzaklıktaki Türkmensarılar Köyüne bir cami yaptırmış, kurulan kurumların hizmetlerinin yürütülmesi için vakıflar kurmuş ve Yozgat'ta bir saray inşa ettirmişti. 1813'te öldüğü zaman abisi Mustafa Bey'in yaptırdığı caminin yanına gömüldü. Süleyman Bey ölünce devlet, Onun servetine dokunmadı. Muhallefatını altı ay içinde ödemeleri şartıyla dört bin kese bedel ile oğullarına bıraktı¹³⁵.

Devlet Çapar oğullarının bölgedeki nüfûzunu yok etmek istiyordu. II. Mahmut Bozok'u Darphane-i Amireye bağladı, Bozok ve Kayseriyeye Ali Paşa'yı mutasarrıf olarak atadı. 1814 Haziran'ında Ali Paşa'ya buraları verdikten başka, müderrislerden yani ilmiye sınıfından olan Süleyman Bey'in oğlu Abdülfettahın Şeyhülislam Dürri-zade Abdullah tarafından İstanbul'a gelmesinin istendiğini ileri sürerek, acele İstanbul'a gönderilmesi-

¹²⁸ Cevdet Dahiliye. 3625.

¹²⁹ Cevdet Dahiliye. 8892.

¹³⁰ Cevdet Dahiliye. 282.

¹³¹ Cevdet Dahiliye. 4052.

¹³² 5 Ağustos 1812'de Çorum Sancağı Abidin Paşa'ya verilmiş, ancak, Amasya'da pekçok yer Süleyman Bey'in malikhanesi olduğundan, Abidin Paşa'ya Amasya yerine başka bir sancak verilmişti; Cevdet Dahiliye. 363.

¹³³ Cevdet Dahiliye. 2291.

¹³⁴ Cevdet Dahiliye. 13223.

¹³⁵ Mert, Özcan; aynı kitap, sh. 65-66.

ni emretti¹³⁶. Süleyman Bey'in diğer oğlu Celaleddin Paşa'nın oğulları İbrahim ve Hasan'ın Tekirdağ'da oturması uygun görüldü ve kendilerine verilen mukataa geliri ile geçinmeleri sağlandı¹³⁷. II. Mahmud Celaleddin Paşa'yı da Bozoktan uzak tuttu. Süleyman Bey'in oğlu Celaleddin Paşa 1805 yılında vezir, 1808'de Sivas Valisi olmuştu¹³⁸. Celaleddin Paşa 1813'te Halep Valisi oldu¹³⁹. II. Mahmut, Celaleddin Paşa'yı Erzurum ve Adana valiliklerinden görevlendirdiği gibi, Rumelide ve Suriyede de görevler verdi. Celaleddin Paşa 1845'de öldü¹⁴⁰.

Böylece, II. Mahmut Orta Anadolu'da Capar-zadelerin nüfûzunu silecek, merkezî otoriteyi kuvvetlendirmek yoluna gitti. Bunda da kısmen başarı sağlayabildi.

B— Karaosmanoğulları:

Çapar oğulları orta Anadolu'da büyük nüfûz ve kudrete sahip bir hanedan iken aynı tarihlerde batı Anadolu'da da Karaosmanoğulları en az onlar kadar etkinliğe sahip bir hanedan olarak görülmektedirler.

Karaosmanoğullarının ilk yaratıcısı ve aileye bu ismi veren kişisi 1706 yılında Yaya Köyünde ölen sipahi emeklisi Osman Ağa'dır. Osman Ağa bu bölgede vergi işlerini üzerine almış ve böylece zengin olmuştu. Ailenin kuvvetlenmesini sağlayan kişi ise Osman Ağanın oğlu Mustafa Ağadır. O, 1724'de İran savaşlarına asker götürerek katılmış, 1743'de Saruhan'ı (Aydın'ı) malikâne olarak iltizamına almış, buraya mütesellim olmuş, aynı sene eskiden olduğu gibi İran savaşlarına iştirak etmişti. O, 1742-1746 arasında konar-göçer aşiretlerin aşkıyalıklarını önlemiş, 1746'da Balıkesir, Bursa taraflarına kaçan haram-zade diye adlandırılan eşkıyaları tedip etmişti. Reyhanlu, Kara Tekelu, Şenden, Harzum, Şeyhlu, Karaoğlu Mehmet, Kara Çelebi Osman ve diğer aşiretler Aydın ve Saruhan sancaklarında kendilerine ayrılan yerlerde oturmuyorlardı. Oysa, 1742'de buralarda oturacaklarına dair bunların söz verdiklerini bilmekteyiz. Ayrıca, bunlar bir iki senedir gittikleri yerlerde zulümlerini artırmışlar "katli-nüfûz ve hetki-araz ve gasb-ı emval" gibi uygunsuz hareketlere başlamışlardı. Bu

¹³⁶ Cevdet Dahiliye. 13654.

¹³⁷ Cevdet Dahiliye. 8027.

¹³⁸ Görüşler (Adana), 1943 "Halkevi Neşriyatı", sayı. 63, sh. 3.

¹³⁹ Cevdet Dahiliye. 303.

¹⁴⁰ Görüşler, aynı makale, sayı 63, sh. 3.

yüzden 1746'da Saruhan Mütesellimi Mustafa'dan bunların tedibi istenmişti¹⁴¹.

Mustafa Aga 1747, 1751 ve 1752 de üç vakfiye yapmıştır. Yaya köyünde yaptırdığı cami, medrese, Manisadaki sıbyan mektebi, Turgutludaki Yenihan ve Gördeste çifte Hamamın giderlerini onun İzmir ve Nifdeki ticarethaneleri sağlar.

Mustafa Bey, 1743-1754 arasında Saruhanda mütesellimlik yaparken bazı mukataaları üzerine aldı. Ancak zorbalıkları nedeniyle oğlu ile birlikte öldürüldü¹⁴². Gene de bölgede ailenin etkisi sürmekteydi. 1757'de Manisa Mütesellimi olan Ataullah Efendi babasını öldüren mütegalibeler ile çarpıştığından 1761'de azledilmiş, ancak, özellikle vergi konusunda yol-suzluklara başvurduğundan idamına karar verilmiş ve firarda iken 1766'da ölmüştü. Daha sonra özellikle 1768-1774 Rus Savaşı'nda bu ailenin önemli bir kişisi olan Hacı Ahmed Ağa'nın bölgede önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Hacı Ahmed Ağa 1770'de İzmir Voyvodası ve Sancak Burnu Muhafızı olmuştur. 1773'de de Manisa Mütesellimliğine atanmış ve bölgedeki mukataaları iltizamına almıştır.

Karaosmanzade Hacı Ahmed Ağa, 1768-1774 Rus, 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında boş kalan Anadolu'da kuvvetini artırmıştı. 1793'te ölmüş ve O'nun oğlu Hüseyin Efendiye Ataulah'ın muhallefatını zapt görevi ile kapıcıbaşılık unvanı verilmişti¹⁴³. Bu tarihte Uşaklı Acem Oğulları devleti uğraştıran önemli bir mesele olarak görülmektedir.

Ortadan kaldırılması için Uşaklı Acemoğulları hakkında ferman çıkarılmıştı. Acemoğullarından başka, bu eşkiyanın bölükbaşısı olan Kızıl Abdi de devleti uğraştırmakta idi. Kızıl Abdi Egridir Voyvodası ile yaptığı mücadele sırasında öldürülmüştü. Karaosman-zade Hacı Mehmed Aga ve Ömer Ağa 1794 Mayıs'ında III. Selim'e Kızıl Abdi'nin kesik başının yollandığını haber vermekteydiler¹⁴⁴. Aynı tarihlerde Kara Osman-zadelerin timarların düzeni konusunda çalışmalar yaptığını bilmekteyiz. Eyaletli as-

¹⁴¹ mühimme. 153, sh. 129, No. 2.

¹⁴² Özkaya, Yücel; XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçir-
işleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu, Ankara, 1978, Belleten. 168, sh. 705-708. Akte-
pe, Münir; Manisa Âyanlarından Kara Osman Oğlu Mustafa Ağa ve Üç Vakfiyesi Hakkın-
da Bir Araştırma, Ankara 1971. Vakıflar Dergisi, sayı. 9, sh. 372-382.

¹⁴³ Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümayûn. 56743.

¹⁴⁴ Hatt-ı Hümayûn. 56671.

keri için çıkarılmış olan kanuna göre zeamet ve timar mutasarrıfları her zaman sancaklarında alaybeyi bayrağı altında bulunacaklardı. 1794 Ekimi sonlarında Ankara'ya da yollanan fermanda timar ve zeametlerin zorbalar tarafından zapt edilmemesi açıklanmakta idi. Buna karşın zeamet ve timarlar bazı mütegalibeler ve mültezimlerin eline geçmişti. Pekçok timar ve zeamet sahibi de görev yerine ugramamakta ve bu durum birçok karışıklıklara neden olmaktaydı. Dolaylı olarak da timarlardan süvari askeri sağlanamıyordu. Çoğu kez piyade yollanmamakta, yoklamalarda eksiklikler açıkca göze çarpmaktaydı. Timar ve zeametlere sürekli müdahaleler olmaktaydı. Bunların önlenmesi için 1794 Ekiminde Karaosman-zadelere, Nasuh-zadelere, Aydın Muhassılina, Teke, Mentеше sancakları mütesellimlerine de fermanlar yollanmıştı¹⁴⁵.

Manisa Mütesellimi ve Aydın Muhassılı görevlerini deruhde eden Karaosman-zade Hacı Mehmed Aga 1796'da ölünce, onun görevini Hacı Hüseyin Ağa yükümlenmiş ve Aydın Muhassılı olmuştur¹⁴⁶.

Bütün büyük hanedanlar gibi Karaosmanoğullarının devlete askeri yönden yarar sağladığını bilmekteyiz. 1798'de Fransızlar Mısır'a işgal edince Hacı Hüseyin Ağa'dan da yardım istendi. Bu savaş sırasında Hacı Hüseyin Ağa'nın Mısır'a ikiyüzelli kişilik bir kuvvet yolladığını tesbit etmekteyiz¹⁴⁷.

Dağlı isyanları sırasında da, Capar-zadeler gibi Karaosmanoğullarına da Rumeli'deki vezir Hakkı Paşa'nın emrine asker göndermeleri için başvurulmuştu¹⁴⁸. Hacı Hüseyin Ağa kendisinden istenilen askerleri 1797'de çeşitli tekit yazılarına karşın¹⁴⁹ yerine getirmemiş ve bu görevden kendisinin afvını istemiş, devlet bu isteği hazineyi amireye 50.000 kuruş ödemele-ri şartı ile kabul etmişti¹⁵⁰.

1803 yılında Saruhan Mütesellimliğine getirilen Karaosman-zade Hacı Hüseyin Ağa'da 1806-1812 savaşları sırasında da devlete yardım etmişti¹⁵¹. Rus Savaşı için bin asker gönderen Hüseyin Ağa'dan daha sonra bin-beşyüz asker daha istenince, O bu isteği yerine getirmemiştir. Oysa, Rus

¹⁴⁵ Ankara Şr.Sc. 189, Vs. 141.

¹⁴⁶ Uluçay, Çağatay aynı makale, sh. 248.

¹⁴⁷ Başbakanlık Arşivi, Cevdet Askeriye. 30952.

¹⁴⁸ Özkaya, Yücel; Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları, Ankara. 1983, sh. 46.

¹⁴⁹ Cevdet Askeriye. 7904, Mühimme. 205, sh. 103, Mühimme. 206, sh. 27, 48, 64.

¹⁵⁰ Mühimme, 214, sh. 131.

¹⁵¹ Mühimme, 224, sh. 106, 115, Hatt-ı Hümayûn. 41757, Cevdet Askeriye 26137/I.

Savaşı için çok fazla askere gereksinim duyulmaktaydı. Devletin çeşitli istek ve uyarıları sonucunda 18 Ekim 1810'da Hüseyin Ağa ve Hacı Ömer Aga askerleri ile Sofya Ser-askeri Hürşit Paşa'nın emrinde savaşa gittiler¹⁵².

II. Mahmut Hüseyin Ağayı bu hareketinden dolayı taltif etmiş ve 14 Ekim 1811'de O'nun memleketine dönmesine izin vermiştir¹⁵³.

Hüseyin Ağa'nın bölgesindeki vergileri toplayıp, gönderemediğini ve bu yüzden gene aynı aileden Hacı Ömer Ağa'nın damadı Mehmet Agaya 1812 başlarında mütesellimlik görevinin verildiğini¹⁵⁴, ancak, Hüseyin Ağa'nın 1812 Ağustos'unda yeniden Saruhan Mütesellimi olduğunu bilmekteyiz¹⁵⁵.

1812 Aralığının ortalarında Karaosman oğlu Ömer Ağa'nın öldüğünü bilmekteyiz. Adet olduğu üzere Ömer Ağa'nın muhallefatı zapt olunacaktır. Bu iş için de hacedandan Nazif Efendi Saruhana yollanmıştır. Bu yol ile Ömer Ağa'nın 3.000 keseden fazla muhallefatı hazine adına zapt olunmuştur¹⁵⁶.

Hüseyin Ağa görev yaptığı süre içerisinde bölgedeki eşkiyaların ve mütegalibelerin isyanlarını basturmakla da uğraşmıştır. O 1816 Martında ölmüştür. Hüseyin Ağa Saruhan Sancağının mukataalarını ve pekçok timar ve zeametini kendinde toplamıştı. Terekesinin zaptı ve kardeşlerinin başka yerlere iskanı için devlet ileri gelenlerinden Abdi Efendi bu bölgeye gönderilmiştir¹⁵⁷. 28 Temmuz 1816'da Sadrazam Padişah II. Mahmuda, Hüseyin Bey'in muhallefatının zaptı ve kardeşlerinin iskanı hakkında bir yazıyı bizzat sunmuştu¹⁵⁸. Açıkça görülüyor ki bölgede merkezî idare kuvvetlendirilmek isteniyor.

Karaosmanoğulları mütegalibeden ve batı Anadolu'da söz sahibi olan önemli ailelerden idiler. Bu bölgeyi mütegalibeden kurtarmak ve doğru- dan doğruya merkezden yönetmek üzere devlet ileri gelenlerinden bir kişi-

¹⁵² Hatt-ı Hümâyûn. 44966.

¹⁵³ Hatt-ı Hümâyûn. 41779.

¹⁵⁴ Mühimme. 233, sh. 185-186.

¹⁵⁵ Hatt-ı Hümâyûn. 13714.

¹⁵⁶ Tarih-i Şani-zade, c. II, sh. 315, Tarih-i Cevdet, İst. 1309, c. 10, sh. 201-202, Cevdet Dahiliye. 7813.

¹⁵⁷ Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul, 1309, c. 10, sh.89.

¹⁵⁸ Cevdet Dahiliye. 7813.

nin tayini uygun görülüş ve İzmitte kereste Gümrük Nazırı olan eski kethüda-yı sadr-ı ali Morali Osman Efendi Saruhan Nazırı tayin edilmişti¹⁵⁹.

Daha sonraki tarihlerde Karaosman oğullarının gene bu bölgede bulduklarını, ancak eski önem ve itibarlarının bulunmadığını görmekteyiz.

C— Yılanlı Oğulları :

Yılanlı oğulları XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın başlarında Hamit (Isparta) Sancağında hüküm süren önemli hanedanlardan birisidir. Aile adını Eğridir Kasabası'na bağlı Yılanlı adlı köyden almıştır¹⁶⁰.

Yılanlı oğullarından ilk isim olarak Şeyh Hasan Ağa'yı görmekteyiz. Ancak, ailede önemli ve aktif rol oynayan kişi olarak Hasan Ağa'nın oğlu Musa Ağa göze çarpmaktadır. 7 Şubat 1752'de Eğridir Mütesellimi olan Hacı Musa Ağa 1765'e kadar mütesellimlik yapmıştır. 1765'te ise Antalya'dan Aydın'a geçerken yağmalarda bulunan Serik Aşiretinin bu hareketlerini önlemek için bazı hareketlere giriştiğini¹⁶¹, ama bu hareketinin devlet tarafından bir isyan gibi kabul edildiğini ve Yılanlı oğullarının ortadan kaldırılması için Aydın Muhassılı Hacı Abdurrahman Paşa'nın ve Teke Sancağı Mutasarrıfı Çelik Paşa-zade Ahmet Paşa'nın görevlendirildiklerini bilmekteyiz¹⁶². Yılanlı oğlu Musa kuşatılmış ve sığındığı kalede bir süre kaldıktan sonra, buradan kaçmayı başarmıştır. Bir ara Hadim Müftüsünün yanına gelen Musa Ağa, müftünün oğullarının şefeati nedeniyle Abdurrahman Paşa tarafından bağışlanmış ve Eğridir'e uğramadan Hadimde oturması şartıyla afv edilmiştir¹⁶³. Ayrıca, Yılanlı Musa'nın mutasarrıf olduğu malikâne hisseleri ve çiftlikleri başka bir kişiye verilmiştir¹⁶⁴. Ancak, Yılanlı oğlu Musa yeniden Eğridire yönelmiş idi. Bunun üzerine 1767 Martında buraya girmemesi, girerse idam edileceği hakkında ferman çıkarılmıştı¹⁶⁵.

¹⁵⁹ Tarih-i Cevdet, c. 10, sh. 202.

¹⁶⁰ Suldur, Enver : Isparta Tarihi, sh. 66.

¹⁶¹ Köseoğlu, Neşet: Yılanlıoğullarına Dair Vesikalar, Isparta, 1936. Ün dergisi (halk-
evi Neşriyatı), sayı. 32-33, sh. 453-454 "İlkadım Basımevi".

¹⁶² Çeşmi-zade Mustafa Reşid: Cemi-zade Tarihi, Yanına Haziran: Bekir Kütükoğlu,
İst. 1959. Çeşmi-zade Tarihi, sh. 16, Mühimme. 165 sh. 189-190.

¹⁶³ Çeşmi-zade Mustafa Reşid: Çeşmi-zade Tarihi (Yayına Hazırlayan) Bekir Kütükoğlu,
sh. 16-17.

¹⁶⁴ Mühimme. 165, sh. 191.

¹⁶⁵ Köseoğlu, Neşet; Yılanlıoğullarına Dair Vesikalar, Ün Dergisi, sayı 32-33.

Devlet, Hamit Sancağı'ndaki kaza halkından bazı mütegalibelerin Yılanlı oğlu Musa Ağa'nın yanına gelmelerini de hoş karşılamıyordu. 4 Temmuz 1769'da Hamit Mütesellimine yazılan hükümde Hamit kazalarının halkından kimsenin Musa Ağa'nın yanına gidip, Onu karışıklık çıkartmaya kışkırtmaması istenmişti¹⁶⁶.

6 Eylül 1769'da Yılanlı Musa'nın afv edildiğini ve bu arada Konya Mütesellimi olduğunu görmekteyiz. Musa Ağa'nın kesin olarak Konya'ya mütesellim olma tarihini bilmiyoruz. Ancak, Konya'da zulümler yaptığının, eşkiya ile birlikte hareket ettiğinin söylendiği, bunların doğru olup olmadığının bilinmediğini, eğer gerçekten bu tip hareketleri ortaya çıkarsa, onun cezalandırılacağını açıklandığını bilmekteyiz¹⁶⁷.

1768'de başlayan ve 1774'de Küçük Kaynarca Antlaşması ile biten Rus savaşlarında kapıcıbaşı Yılanlı Musa'nın önemli hizmetleri olmuştur. 8 Şubat 1770'de Yılanlı Musa'dan kendi çoluk, çocuğunu Eğridir'e yerleştirdikten sonra Teke ve Hamit'ten ikibin süvari yazarak, orduya katılması istenmiştir¹⁶⁸. Bu askerleri Teke ve Hamit'ten toplayan Musa Ağa, askerleriyle Tolçi'ye gelmiştir¹⁶⁹.

Yılanlı Musa Ağa 1189 (1775)'de İstanbul'da vefat etmiştir. Adet olduğu üzere Musa'nın da muhallefatinin zaptı yoluna başvurulmuştur¹⁷⁰. Musa Ağa öldüğünde devlet hazinesine ellibin kuruş borçlu olduğundan, para, mal ve eşyasının yazılı olduğu defter İstanbul'a yollanmıştır¹⁷¹.

Yılanlı Musa Ağa'dan sonra O'nun oğlu Mustafa Bey Hamid (Isparta)'de önemli rol oynamaya başlamıştır. O da diğer hanedanlar gibi bölgedeki eşkiyaları tedip işi ile uğraşmıştır¹⁷². 1775'de ise Mustafa Bey'i Teke Mütesellimi olarak görmekteyiz¹⁷³. Bu tarihte kendisine Bereket-zade Hacı Mehmed Ağa'nın tedibi daha doğrusu kalebindliği görevi verilmiştir. Ancak, on senedenberi Isparta'da âyânlık peşinde koşan Hacı Mehmedin ka-

¹⁶⁶ Aksu, Fehmi; Yılanlı Oğullarına Dair Vesikalar, Isparta. 1938, Ün Dergisi, sayı. 48, sh. 687.

¹⁶⁷ Aksu, Fehmi; aynı yazı, sayı. 48, sh. 687-688.

¹⁶⁸ Aksu, Fehmi; aynı yazı, sh. 688-689.

¹⁶⁹ Mühimme. 168, sh. 208.

¹⁷⁰ Cevdet Dahiliye. 5458.

¹⁷¹ Aksu, Fehmi aynı yazı, Ün Dergisi, sayı. 49, sh. 669.

¹⁷² Aksu, Fehmi; aynı yazı, Ün Dergisi, sayı. 49, sh. 701-709.

¹⁷³ Mühimme. 175, sh. 137.

lebendliği görevini Mustafa Ağa yerine getirememiştir. Bunda Yılanlı-zadelerin bu aile ile iyi geçinme istekleri önemli yer tutmaktadır.

1192-1193 (1778-1779)'da Hamit Mukataası Mustafa'nın kardeşi olan Yılanlı oğlu Mehmed'e verilmiştir. 2 Ocak 1779'da seyyid Mehmed Hamit Mütesellimi tayin olunmuş, kardeşi Mustafa ise kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa tarafından önemli işler için görevlendirilmiştir¹⁷⁴. Ancak, bu arada Kütahya'da oturan Hamit Mütesellimi Mehmet Ağa üzerinde bulunan mübayaa tutarını bazı özür ve bahanelerle devlete ödememişti. Bunun üzerine 22 Şubat 1780'de Isparta'ya gönderilen hükümde özür ve bahanelere iltifat edilmemesi, bu paranın Mehmed Ağa'dan geri alınması eğer Yılanlı oğulları bu konuda muhalefet ederler ise haklarından gelinmesi emredilmişti. Gerek Yılanlı oğlu seyyid Mustafa, gerekse seyyid Mehmed'in alacaklarını kazadan alarak, devlete iade etmeleri hususu 1780'de Isparta Mutasarrıfı Ahmed Paşa ile Isparta Kadısına sürekli olarak duyurulmuştu. Seyyid Mehmed'in bazı mallarının bir türlü geriye alınmadığını, O'nun da kardeşleri Mustafa, Hasan gibi firarda olduğunu bilmekteyiz. Hamit Sancağı Mutasarrıfı Çelik-zade Ahmed Paşa'ya 1780 Eylülünde yazılan fermanla Yılanlı Musa oğlu Mustafa, Mehmed ve Hasan'ın zulümlerinin sonu olmadığı, bütün uyarılara karşın bunların fesatlarını daha da artırdıkları, bu yüzden ortadan kaldırılmaları gerektiği anlatılmaktaydı¹⁷⁵.

Gerçekten de Yılanlı oğulları Teke ve Hamit sancaklarından bol miktarda defter harici para toplamışlar ve kendi zimmetlerine geçirmişlerdi. Bunun üzerine bunların idamları ve zimmetlerindeki malların devlet hazinesine geri verilmesi için 1780 Eylülünde başları ve Kasımında, 2 Ocak 1781'de Hamit Mutasarrıfına, 9 Mart 1781'de Isparta Kadısına hükümler ve fermanlar yazılmıştı¹⁷⁶.

Yılanlı oğlu Mehmed 12 Temmuz 1780'de idam edilmiş¹⁷⁷, ancak, Mustafa, Hasan ve diğer kardeşleri kaçmaya devam etmişlerdir. Bu arada bunların muhalefatlarının zaptına da devam olunmuştur¹⁷⁸. Daha sonra Yılanlı oğullarının tedibinden vazgeçilmiş, Yılanlı oğlu Deli Ahmed

¹⁷⁴ Aksu, Fehmi aynı yazı, Ün Dergisi. 54-55, sh. 758-759.

¹⁷⁵ Aksu, Fehmi; Ün Dergisi. sayı. 54-55, sh. 758-762.

¹⁷⁶ Aksu, Fehmi; Ün dergisi, sayı. 54-55, sh. 762-766.

¹⁷⁷ Aksu, Fehmi, Ün. 58, sh. 814.

¹⁷⁸ Ün Dergisi, sayı. 58-55, sh. 814, 815, 816.

1781'de Karaman Âyânlığına tayin olunmuştur¹⁷⁹. Ancak, Yılanlıoğullarının gene de bölgede zulümden vazgeçmiş olmamaları üzerine tedipleri cihetine gidilmiştir. Aynı zamanda Yılanlı oğlu Deli Ahmed, Kör Hasan ve Deli İsmail'in mallarının zaptı konusunda da ferman çıkarılmıştı. 1784'de Deli Ahmed idam edildiği gibi, aynı sene içersinde diğer kardeşlerinden Kör Hasan bertaraf, Deli İsmail de idam edildi¹⁸⁰. Ancak, 1790'da bu aileden Yılanlı Musa'nın oğlu Şeyh Ali Ağa'nın önemli rol oynamaya başladığını görmekteyiz.

Şeyh Ali Ağa 1790'da Hamit Mütesellimi olmuştur. Aynı sene altmış kadar adamı ile ordu-yu hümâyûna katılmıştır¹⁸¹. Diğer taraftan eski Hamit Sancağı Mütesellimi Deli Bekir ile eskidenberi olan anlaşmazlığı ve çatışması sürüp gitmektedir. Bunun sonucunda Şeyh Ali Ağa'nın cezalandırılması ve üzerindeki mütesellimlik görevinin alınması yoluna gidilmiştir. Ancak, bir süre sonra, 1795'te kapıcıbaşı Şeyh Ali'nin Karaman Eyaletinde önemli rol oynadığını tesbit etmekteyiz¹⁸². O, 30 Ocak 1796'da Isparta Hamit halkının da isteği ile Isparta'ya mütesellim olarak atanmıştır¹⁸³. Sekiz ay sonra mütesellimlikten alınmıştır. Bundan sonra zulüm ve eziyetlerinin arttığını ve Hamit Mütesellimi İbrahim Reşid'e ise cezasının verilmesinin emredildiğini görmekteyiz¹⁸⁴. Şeyh Ali bu tehlikeden Bozok Mutasarrıfı Capar-zade Süleyman'ın şefeati ile kurtulabilmiştir¹⁸⁵. Ancak, Yılanlı Musa'nın torunları Ahmed ve Mehmedin devlete karşı hareketlerde bulduklarından idamları emrolunmuştu¹⁸⁶.

Şeyh Ali Ağa bir ara 1808 Temmuzunda İstanbul'a çağırılmıştır. Uzun seneler Hamitte mütesellimlik yapan Şeyh Ali'den devlet özellikle askeri alanda isteklerde bulunmuş ve O da bu emirleri yerine getirmiştir. Şeyh Ali Ağa Hamit'te pekçok hayır eseri meydana getirmiştir. Çok sayıda kitabı olup, bunlar 1928'de Isparta'da Halil Hamit Paşa Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Çok sayıda vakfiyesi vardır¹⁸⁷.

¹⁷⁹ Cevdet Dahiliye. 16075.

¹⁸⁰ Tarih-i Cevdet, İstanbul. 1309, c. 3, sh. 116.

¹⁸¹ Cevdet askeriye. 54532.

¹⁸² Ün. sayı. 32-33, sh. 451.

¹⁸³ Ün. sayı. 19, sh. 266-267.

¹⁸⁴ Ün. sayı. 19, sh. 266-267.

¹⁸⁵ Ün. sayı. 109-110-111, sayfa. 1507.

¹⁸⁶ Ün. sayı. 28, sh. 394.

¹⁸⁷ Ün. sayı. 123-124.

D— Küçük Ali Oğulları :

Küçük Ali oğulları Payas ve çevresinde uzun yıllar devleti uğraştıran önemli hanedanlardan birisi olarak göze çarpmaktadır. Ailenin kurucusu Ali Bey'dir. Küçük Ali oğlu diye tanınır. Ailenin en önemli üyesi Halil Bey'in babası Küçük Ali'nin ismine pek az belgede rastlayabildik¹⁸⁸.

Payas sakinlerinden Küçük Ali oğlu Halil'in ve avnesinin tedibi ile haklarından gelinmesi konusunda Payas, Belan, Üzeyir ve diğer yerlerde idareye muktedir mütesellim ve görevlilerin tayini için 1779 Şubatında Adana Valisi Hazinedar Paşa yetkili kılınmış ve bu konuda kendisine bir hüküm yazılmıştı¹⁸⁹. Ancak, Halil Bey ele geçirilememiş, 1790 Ocakında Adana Âyânı Hacı Ali Bey Payas, Kurt Kulağı, Belen menzillerini düzenlemek ile görevlendirilmişti¹⁹⁰. Çünkü, devlet buraların düzeni ile Halil Bey'in korumasız kalacağına inanmakta ve bu konuda tedbirler alınmasını istemekteydi. Bir ara boşluktan sonra 1785 yılında gene Halil Bey'in idamı hakkında ferman çıkarıldığını görmekteyiz.

Halil Bey'in idamına karar verilmesini şu nedenlere bağlamak mümkündür. Halil Bey eskidenberi "bâği ve tuğyan"ı ile meşhurdur. Bir yandan da yeni vergileri kendi üzerine geçirmektedir. Bunları devlete ödememektedir. Gelip, geçen yolcuların yolunu kesmektedir. Bulduğu yer hacıların geçiş yolu üzerindedir. Bu yüzden Halil Bey hacıların yolunu kesmekte ve onlardan haraç almaktadır. Hacıların mallarını yağmalayan ve çeşitli zulümler yapan Halil Beyin cezalandırılması işi "Her mevsimde" tehir olunmuştu¹⁹¹. Halil Bey'den önce Küçük Ali oğlu Mehmed'de hacıların yolunu Payas'ta kesmekte, geçiş izni karşılığında onlardan eşya ve para almaktaydı. Bu bölgeyi kendisine bağlayan Küçük Ali oğlu Mehmed, babası zamanındaki tayinat ve imtiyazların kendisine verilmesini istemiş ve bunlar verilirse devlete itaat edeceğini dile getirmişti. Ama, Küçük Ali oğlu Mehmet'in bunlar verilsin, verilmesin bu yolsuz hareketlerine devam edeceği açıktı. O sürekli olarak hacılara zulüm ve eziyete devam etmiştir¹⁹².

¹⁸⁸ Şakiroğlu, Mahmut; Ahmet Cevdet Paşa ve Kozan Islahatı Hakkında Düşünceler, Ankara. 974, Türk Kültürü. sayı. 142-144, sh. 414.

¹⁸⁹ Başbakanlık Arşivi, Cevdet Zaptiye. 4226.

¹⁹⁰ Başbakanlık Arşivi, Cevdet Nagıa. 2393.

¹⁹¹ Ahmet Vasıf, Vasıf Tarihi: Yazma. 2189. Süleymaniye (Esat Ef. Kt.) Vr. 162.

¹⁹² Asım Tarihi. Yazma. 6014, Üniversite Ktb. Vr. 77-B, 78

Ne Küçük Ali oğlu Mehmed, ne de Halil Bey devletin çeşitli tarihlerdeki uyarılarına kulak asmamışlardır. Devletin bu olayı zora başvurmadan çözümüleme hareketleri hiçbir işe yaramamıştır. Oysa, devlet Halil Bey'in nasihatlarına uyacağı, devlete itaat edeceğini ummuştu. Umulan olmadığından ve Halil Bey'in "Habâset ve melâneti" artık iyice artmış bulunduğundan, O'nun ortadan kaldırılması şart olmuştu.

I. Abdülhamit Küçük Ali oğlu Halil sorununun bir an önce çözülmesini istemekteydi. Çünkü, gene hac mevsimi gelmişti. Yazmış olduğu hatt-ı hümaynunda O hacıların rahat seyahat etmelerinin şart olduğunu açıklamaktaydı¹⁹³.

I. Abdülhamit 1785'te birkaç senedenberi Payas'ta Küçük Ali oğlunun "Haccacın ve sair karban ve yolcuların" yolunu kapattığını, halkın o yörede sıkıntılar çektiğini, Küçük Ali oğlu Halil'in hakkından gelinmesi için Abdi Paşa'nın görevlendirildiğini, ancak, O'nun Halep Valiliğinden azil olduğunu şimdi kimin görevlendirilmesi gerekli ise acele onun görevlendirilmesini emretmekteydi¹⁹⁴. I. Abdülhamit hacılar meselesi üzerinde titizlikle durmaktaydı. O, hacıların yolunun Antakya'da kapatıldığını öğrenince son derece kızmış ve Kaymakamına, Halep Valisi ve o taraftaki görevlilere bu konuda daha önce fermanlar yazıldığını açıkladıktan sonra "Küçük Ali oğlu dedikleri şakinin ol-tarafdan vücudu def ve ebnâ-yı sebîlin refâh-ı hallerine ikdâm-ı tam ve sa'yu ihtimâmen iktizâ eden emirleri isdâr oluna" emrini vermiştir¹⁹⁵.

Küçük Ali oğlu Halil üzerine Halep Valisi Mustafa Paşa'nın ve ume-radan Daltaban-zadenin gitmeleri ve saklandığı kalesinin yerle bir edilmesi konusunda ferman çıkarılmıştı. Ancak, daha önce de Küçük Ali oğlu Halil'in tedibi için birkaç defa emir çıkarılmış, son kez Adanalı Hacı Bey "Nefir-i amm ile üzerine" yollanmış ama başarılı olunamamıştı¹⁹⁶. Şimdi ise Halil Bey'in saklandığı kale çok iyi korunmaktaydı. Ayrıca, civardaki memurlar arasında da karışıklıklar olup, bunlar birbirlerini itham ile vakit geçirmekteydiler. Bu da Halil Bey'in işine yaramaktaydı. Bu arada donanmadan iki gemi ile Maraş Beylerbeyisi de bu görev için gönderilmişlerdi.

¹⁹³ Ali Emiri. 356. Abdülhamid-i Evvel "benim vezirim Küçük Ali Oğluna kalyon tayin olunacak idi. Nasıl Oldu? Nevruza yirmi gün kaldı. ol - güne dek ala eyyi hal asker-i güzide kalyon ve çamlıca ta'yin ve şaki-i asinin cezasını kapudan paşadan isterim..."

¹⁹⁴ Abdülhamid-i Evvel, Defter. 34, no. 379.

¹⁹⁵ Ali Emiri, Abdülhamid-i evvel, Defter. 34, No. 379.

¹⁹⁶ Tarih-i Lebiba. Yazma. 2158, Süleymaniye (Esat Ef. Ktb), Vr. 30-B.

Daltaban-zade dağ yolundan kuşatmaya katılacaktı. Bu sıkışık durumda Halil Bey kurtuluşu kaçmakta bulmuş, Halep Valisi geçicilik kaydı ile Payasa yerleşmişti. O Halil Beyi takip edecek ve nerede bulursa cezasını tertip edecekti. Bu yüzden Halep Valisi'ne bir samur kürk götürülmesi ve Halil Bey'in galesinin bitmesi süresince de Payasa'da oturmasına izin verildi. Uzun İbrahim Paşa da, Payasa, Kurt Kulağı ve diğer sakıncalı yerleri korumakla görevlendirilmiş ve "şecet ve cesaretine" binaen mirmiranlık rütbesine yükseltilmiş, vakıf ve çeşitli gelirleri zamanında ödemek şartıyla bu bölgeye muhafız olmuştur¹⁹⁷. Bu tarihlerde ayrıca Mısır'da Kölemenler meselesi ile de uğraşılıyordu.

Halep Valisi Mustafa Paşa Daltaban oğlu, Bilanlı Abdurrahman Paşa, Azaz Beyi, Adana Mütesellimi Abdullah Ağa, Halil Efendi galesini ortadan kaldıramadılar. Çünkü, Halil Bey'in gizlendiği yerler çok sarptı ve her yönden sıkıştırılmak gerekmekteydi. Bu yüzden başarılı olunamamaktaydı. Şam Valisi Cezar Ahmed Paşa tarafından sulh olur olmaz İstanbul'a gönderilen çukadar Payasdaki askerlerin perişan olduğunu ve Küçük Ali oğlu Halil'in gene Payasa gelip, oturduğunu, gemilerin buraya geri gönderilmesinin gerektiğini açıklamış ve isteği kabul edilmiştir. Daha sonra Timur Paşa (Karaman Valisi) bu iş ile görevlendirilmiş ve sadrazamlıktan kendisine dörtbin fındık altını yollanmıştır. Ancak, bazı rivayetlere göre Daltaban oğlu Küçük Ali oğluna yardım etmektedir. Özellikle zahire yollamaktadır.

Bu sırada 1786 sonunda Rusya Savaşı ortaya çıkmıştır. Buradaki askerler Rumeliye gönderildiğinden Küçük Ali oğlu Halil hacıların sağ salım yerlerine gidip, gelmelerine engel olmamak şartıyla afv edilmiş ve kendisine önce mirlivalık, sonra da mirmiranlık rütbeleri verilerek, kendisinden istifade yoluna başvurulmuştur¹⁹⁸. Ancak, Küçük Ali oğlu Halil zulmünden vazgeçmemiştir. Bunun üzerine donanma-yı hümayûn çıkarılmış, Karaman Valisi Timur Paşa, Adana Valisi Yusuf Paşa, Maraş Beylerbeyisi, Adana ve Tarsus mütesellimleri ve diğer görevliler birlikte Halil Bey'i ele geçirmek için hareket etmişlerdir. 1786 Nisanında Karaman Valisi'ne seçkin ve güzide askerlerle Küçük Ali oğlu Halil'in üzerine gitme emri verilmiştir¹⁹⁹. Nihayet Halil Bey ele geçirilmiş ve idam edilmiştir.

¹⁹⁷ Vasıf T. Yazma. 2189, Vr. 163, Tarih-i Cevdet, İstanbul. 1309, c. 10 sh. 323.

¹⁹⁸ Tarih-i Cevdet, c. 3, sh. 326-327.

¹⁹⁹ Kayseri Şr. Sc. 164, sh. 87.

1788'den itibaren 1817 senesine kadar Küçük Ali oğlu Dede Bey bu bölgede hakimiyetini sürdürdü. Aynı şekilde zulümlerini sürdüren Dede Bey'in idamı için ferman çıkarıldı ve 1816'da Adana Valisi Mustafa Paşa'ya bu konu ile ilgili emr-i alî yollandı. Bulanık Kazası Âyânı Ağçe Bey, Dede Bey'i himaye ediyordu. Esasen bu bölgedeki mütegalibeler birbirlerini kollamaktaydılar²⁰⁰. Ancak, 1817 Ağustosunda Adana Valisi Payaşlı Küçük Ali oğlu Dede Bey'i ele geçirip, idam etmiş, 1877 Ağustosunda da kesik başını İstanbul'a yollamıştı²⁰¹.

Dede Bey'den sonra O'nun kardeşi Mustafa Bey ve diğerleri ailenin ismini sürdürmüşlerdir²⁰². Ancak, ailenin XIX. yüzyılın ortalarına doğru eski önem ve kudreti kalmamıştır.

E—Kozanoğulları :

XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Kozan ve çevresinde Kozan oğullarının nüfuz ve kudretlerinin arttığı görülmektedir. Bu aileden Kozan oğlu Yusuf 1708'de yakalanmış ve haps edilmiş, böylece ailenin nüfuzu bir süre için sarsılmış ise de, aile XVIII. yüzyılın ortalarına doğru gene ismini duyurmaya başlamıştır. Bu ailenin etkinliği aşiretler üzerindeki baskısından ileri gelmektedir. Göçebe aşiretler Çukurova'da kışlayıp, yazın da Anadolu'nun içlerine yaylamaya giderlerken Kozan oğullarından geçiş izni almak zorunda idiler²⁰³.

Devletin XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Kozan oğullarına görevler vermeye başladığını görmekteyiz. Özellikle zulümlerini artıran Receplu Afşarı Aşireti'nin cezalandırılması görevi Kozan oğullarına verilmişti. Ailenin nüfuz ve kudreti XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Çapar oğulları ile yaptıkları mücadeleler sonucunda daha da artmıştır²⁰⁴.

Kozan civarındaki nahiyeler yarı isyan halinde olup Kozan oğullarının da isteği ile eşkiyalık konusunda zaman zaman onlardan destek alarak serbestce hareket ederlerdi.

²⁰⁰ Tarih-i Cevdet, İstanbul. 1309, c. 10, sh. 209-210.

²⁰¹ Tarih-i Cevde t, c. 10, sh. 217.

²⁰² Şakiroğlu, Mahmut; aynı makale. sh. 14.

²⁰³ Özkaya, Yücel; XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçir-işleri ve Büyük Hanedanlıkların Kurulması, Ankara, 1978, Belleten. 168, sh. 711-712.

²⁰⁴ Ahmet Cevdet Paşa; Maruzat (Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul, 1980, sh. 119.

Kozan oğlu Yusuf Ağa Capar-zâde Mustafa'nın askerini yenince daha da çok şan kazandı. Yusuf Ağa sağlığında Kozan'ın doğusunun bir kısmını ikinci oğlu Samur Ağa'ya vermiş, büyük oğlu Ali Bey de o ölünce Kozan'da idareyi ele almış ise de Samur Ağa kazanın kuzeyinde görev yapmaktaydı. Yusuf Ağa Kozanın batısında oturup Çukurova aşiretlerini kontrol etmekteydi. Doğu Kozan'da Sis ve Haçin kasabaları mevcuttu. Ali Ağa Beylanköyde kışlayıp Sis'e gelirdi²⁰⁵.

Kozan oğullarının XVIII. yüzyılın ikinci yarısında özellikle bazı vergilere ve madenlere müdahale ederek, servetlerini artırdıklarını tesbit edebilmekteyiz. Örneğin Adana Sancağı'ndaki Sarıçam Nahiyesinde Şükrü Mustafa ve Mahmud beylerin malikanesi olan madene ve avarızlara Kozanoğullarının müdahalelerde buldukları bilinmektedir. Bu mukataanın daha önce emr-i şerif ile Adana valileri tarafından zapt olunageldiği bilinmekteydi. 1781'de bu konuda emr-i şerif yayınlandığı gibi, adet olan vergilerin ve madenlerin eminler yerine Kozanoğulları tarafından toplandığını bilmekteyiz. Malikane mutasarrıflarının şikayetleri üzerine 15 Ocak 1784'de Adana Sancağı Mutasarrıfı, Kayseri Mütesellimi, Adana, Maraş, Niğde, Kayseri kadılarına yazılan fermada Kozan oğullarının bu tip hareketlerinin önlenmesi istenmişti²⁰⁶. Kozan oğlu Yusuf'un oğlundan sonra ailede ahenk azalmıştır. Ali Bey'in oğlu Çadircı Mehmed babasını öldürmüş ve Kozan'a yerleşmiştir. Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa II. Mahmut'a karşı 1832'de isyanı sırasında, bu bölgede Çadircı Mehmed ile karşılaşmış ve O İbrahim Paşa'ya karşı koyarak, devletin sempatisini kazanmıştır. Çadircı'nın ölümünden sonra Ömer Bey, daha sonra da Ahmed Bey Kozan'da hüküm sürmüştür. Doğu Kozan'da Samur Ağa'nın yerine Mehmet Bey, daha sonra Yusuf Ağa hüküm sürmüştür. Kozan oğullarını ve bu civardaki aşiretleri tedip ve iskân için Fırka-i İslahiye buraya yollandığında Kozan oğullarının zaten eski kuvveti yoktu. Fırka-i İslahiye Kozan oğullarının buradaki arta kalan az miktardaki egemenliğini de tümüyle ortadan kaldırmıştır²⁰⁷.

F— Canikli-zadeler :

Bu aile Karadeniz ve Doğu Anadolu'da hüküm süren önemli ailelerden birisi olarak bilinir. Hüküm sürdüğü yerler Amasya, Sivas, Canik

²⁰⁵ Kayseri Şr. Sc. 151, sh. 89, No. 2.

²⁰⁶ Ahmet Cevdet Paşa: Maruzat (Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu), sh. 120-121.

²⁰⁷ Maruzat. sh. 122ş177.

(Samsun), Trabzon, Kars, Erzurum, Kayseri, Karahisar-ı Şarki ve bunlara bağlı yerlerdi.

Canikli-zadeler zenginlikleri, kudretleri, maiyyetlerindeki sekbanları ile bu bahsettiğimiz bölgede sivrilen ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir yere sahip olan ailelerden birisidir. Çapan oğlu Mustafa ile çatışmaları nedeniyle bu aileden bahsetmiştik. Şimdi detaylara girmeden ailenin bölgedeki durumu hakkında kısa bilgi vermekle yetineceğiz.

1720'de İstanbul'da doğan, daha sonra kardeşi Süleyman Bey ile Canik (Samsun)'e gelen Ali Bey Fatsalı Ahmet Ağa'nın oğlu olup, 1768'de başlayan Rus savaşları boyunca ve levend eşkiyalarının yok edilmesi sırasında devlete önemli hizmetlerde bulunmuş ve itibar kazanmıştı. Bu yüzden Canik Muhassılı ve Amasya Mutasarrıfı Ali Paşa'ya 24 Mart 1774'de Erzurum ve Trabzon eyaletleri ile Kars ser askerliği ve vezirlik rütbeleri, oğlu Battal Hüseyine de Karahisar-ı Şarki Voyvodalığı ve kapıcıbaşılık rütbeleri verilmişti. Ali Paşa daha sonraki tarihlerde de devlete önemli hizmetlerde bulunmuştur. 1777'de Ali Paşa'ya Sivas ve Kars'da verilmiş, 1778'de de kardeşi Süleyman Paşa zade Mehmed'e Çorum Sancağı ve mirmiranlık rütbesi verilmişti²⁰⁸.

Böylece bu tarihlerde Ali Paşa'nın hüküm sürdüğü yerler Samsundan Trabzon'a, oradan Erzurum, Sivas, Karsa kadar uzanıyordu. O, Bolu, Kastamonu, Afyon, Kayseriyeden, Çorum'dan da asker topluyordu.

Çok fazla büyüyen ve kuvvetlenen Canikli-zadeler zamanla şırmışlardır. 1779 yılında Canikli Ali Paşa ile Capar-zade Mustafa arasında mücadele başlamıştır. 1779'da görevleri üzerinden alınan, mallarının zaptı ile tedibi cihetine gidilen Canikli Ali Paşa sonunda kaçmak ve Kırırma sığınmak zorunda kalmıştır. Capar-zade Mustafa hem Ali Paşa'yı yakalamak görevini üstlenmiş, hem de Onun oğullarını ve taraftarlarını yoketmekle görevlendirilmişti. Ali Paşa kaçmış, ama, daha sonra Kırım Hanı Şahin Giray'ın iltimasları ile 1781'de afv olunmuş, yeniden Trabzon Valiliğine atanmış, vezirlik rütbesi alınmış olan oğlu Mikdad Paşa'ya vezirlik rütbesi ve Amasya mutasarrıflığı iade edilmiştir. Canikli Ali Paşa'nın bundan sonra Trabzon ve Erzurum Valisi olarak devletin verdiği pekçok görevi yerine getirdiğini görmekteyiz²⁰⁹.

²⁰⁸ Özkaya, Yücel: canikli Ali Paşa, Ankara. 1972, Belleten. 144, sh. 483-525.

²⁰⁹ Özkaya, Yücel; aynı makale. sh. 501-516, Cevdet Dahiliye. 7161.

Ancak, Canikli Ali Paşa'nın torunu Battal Bey'in oğlu Tayyar Paşa zamanında iki aile arasında mücadelenin yani Canikli-zadeler ile Çapar-zadeler çatışmasının yeniden ortaya çıktığını görmekteyiz. Çatışmanın nedeni Amasya Sancağı'nın Tayyar Paşa'dan alınarak Süleyman Paşa'ya verilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden 1805'de Çapar-zade Süleyman ve devlet görevlileri Tayyar Paşa'nın üzerine yürümüşlerdir. 28 Haziran 1805'de Anadolu Valisi Yusuf Paşa, emrindeki yerlere Tayyar Paşa'nın hiçbir nasihata kulak asmadığını, bu yüzden Onu katletmek ile görevlendirildiğini, kendisine yardım etmelerini duyuruyordu²¹⁰. Aynı sene Tayyar Paşa galesi ortadan kaldırılmış, Tayyar Paşa kaçmış, bu meselenin çözümlenmesinde büyük yararları görülen eski Trabzon ve Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya, Sivas Valisine, Çapar-zade Süleyman'a kürkler verilmişti²¹¹.

Daha sonra Tayyar Paşa tekrar afv olunmuş ve Çapar-zade Süleyman ile birlikte 1807'de Sened-i İttifaka katılmış, iki aile İstanbul'da verilen bir ziyafet sırasında bir araya gelmişler ve barışmışlardır²¹². Canikli-zadeler hakkında bundan böyle önemli bir şikayet olmamıştır.

²¹⁰ Cevdet Dahiliye. 14686.

²¹¹ Cevdet Askeriye. 11196.

²¹² Özkaya, Yücel; Canikli Ali Paşa, Ankara. 1972. Belleten. 144, sh. 517.

